

LA DESTRUCCIÓ DOCUMENTAL DURANT LES GUERRES DE SECESSIÓ IUGOSLAVES: UNA ESTRATÈGIA DE NETEJA ÈTNICA

Núria Parera Borderas

Director del treball: Ramon Alberch

Any d'elaboració: 2012

Treball de recerca del Màster d'Arxivística i Gestió de Documents

Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents

Col·lecció Treballs fi de màster i de postgrau

Com citar aquest article: Parera Borderas, Núria. (2012) *La destrucció documental durant les guerres de secessió iugoslaves: una estratègia de neteja ètnica*. Treball de recerca del Màster d'Arxivística i Gestió de Documents de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents. (Treballs fi de màster i de postgrau). [Http://...](http://...) (consultat el ...)

Aquesta obra està subjecta a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 Espanya (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>). Es permet la reproducció total o parcial i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

Resum

L'estudi tracta de situar dins l'Arxivística i la seva relació amb la defensa dels Drets Humans, la destrucció d'arxius i documents produïda en les guerres de l'antiga Iugoslàvia. L'objectiu estriba en demostrar la veracitat d'una hipòtesi ja formulada: la destrucció del patrimoni documental fou una estratègia militar del enemic com una forma, més, de neteja ètnica. Amb Croàcia, Bòsnia i Kosovo com a casos d'estudi s'analitzen els arxius i documents atacats, eliminats. També s'analitza el paper de la documentació, i el seu valor probatori, com a eina judicial per impartir justícia en casos del Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia.

Paraules clau: Iugoslàvia, conflicte armat, patrimoni documental, arxius, neteja cultural, neteja ètnica, drets humans, valor probatori, TPIY

Resumen

El estudio trata de situar dentro de la archivística y su relación con la defensa de los Derechos Humanos, la destrucción de archivos y documentos realizada en las guerras balcánicas. El objetivo estriba en demostrar la veracidad de una hipótesis ya formulada: la destrucción del patrimonio documental fue una estrategia militar del enemigo como una forma, más, de limpieza étnica. Croacia, Bosnia y Kosovo sirven de casos de estudio para analizar los archivos y documentos destruidos. También se analiza el papel de la documentación, y su valor probatorio, como herramienta para impartir justicia en casos del Tribunal Penal Internacional por la antigua Yugoslavia.

Palabras clave: Yugoslavia, conflicto armado, patrimonio documental, archivos, limpieza cultural, limpieza étnica, derechos humanos, valor probatorio, TPIY

Abstract

The Project places the destruction of archive and documents happened in the wars of the former Yugoslavia in the field of Archival Science and its relationship to the defence of human rights. The objective is to demonstrate the true of the hyphotesis already done: the destruction of documentary heritage was a military strategy from enemy like and ethnic cleansing. Through three cases studies, Croatia, Bosnia and Kosovo, we'll analyze the archive and documents which are attacked. It will also refers to documents that have evidentiary value and his role as evidence to do justice in cases judgments of the ICTY.

Keywords: Yugoslavia, armed conflict, documentary heritage, archives, cultural cleansing, ethnic cleansing, human rights, evidentiary value, ICTY

SUMARI

1	Introducció	6
2	Una consideració lingüística prèvia.....	9
3	Guerres de Secessió Iugoslaves	10
4	Marc teòric.....	16
4.1	Memoricidi	16
5	Arxius i drets humans	19
6	El valor probatori del document	22
7	Arxius i documentació destruïda. Tres casos d'estudis	26
7.1	Croàcia	27
7.2	Bòsnia-Hercegovina	31
7.3	República Srpska.....	35
7.4	Kosovo	38
8	Anàlisi comparatiu dels tres casos	42
9	Tribunal Penal Internacional per l'Antiga Iugoslàvia	45
10	La destrucció cultural com a delictes.....	48
10.1	Genocidi de Srebrenica	49
10.2	Milošević	53
11	Conclusions	55
12	Bibliografia	58

1 Introducció

El present estudi tracta de situar dins els terrenys de l'Arxivística i la seva relació amb la defensa dels Drets Humans, la destrucció d'arxius i documents que va tenir lloc en les guerres de l'antiga Iugoslàvia, així com la importància del valor probatori d'aquests documents.

L'objectiu fonamental estriba en demostrar si la hipòtesi, sorgida en els últims anys, que defensa la idea de que la destrucció del patrimoni documental en els territoris balcànics durant les guerres fou una estratègia militar del poble enemic com una forma, més de neteja ètnica, és fiable i verídica a través de tres casos d'estudi.

La neteja cultural que va tenir lloc durant les guerres fou una de les característiques del procés de desintegració de la República Federal Socialista de Iugoslàvia. La destrucció del patrimoni cultural, històric, arquitectònic, documental i religiós fou constant en gairebé tots els conflictes que van tenir lloc, és per això que ha sorgit la hipòtesi que relaciona aquesta neteja cultural amb la neteja ètnica que també es va produir. Les matances i els genocidis van ser accions realitzades gairebé per part de tots els bàndols que veien la neteja de l'enemic com un pas imprescindible per guanyar la guerra i ampliar les fronteres territorials. La hipòtesi es basa en la idea de "memoricidi" que no és altre que l'eliminació dels símbols característic d'un poble, aquells símbols que són rastres del passat i que demostren una història pròpia. El patrimoni cultural, i més especialment el documental, és, sens dubte, un d'aquests símbols que conformen la identitat i la memòria d'un col·lectiu. És per això que la destrucció massiva i continuada d'aquest patrimoni és també, alhora, una manera d'eliminar una ètnia i un poble, un atac i una violació directe als drets humans.

Considerem que per poder entendre les Guerres de Secessió Iugoslaves aquestes han de ser analitzades i estudiades de forma conjunta i total, des de la primera (Eslovènia) fins la última (Macedònia) ja que entre elles existeix una relació transversal. Degut, però, a les limitacions de temps així com a les dimensions del treball, i tenint en compte el transcurs i l'abast de les guerres, hem decidit centrar el present treball de màster en els territoris de les ex repúbliques de Croàcia i de Bòsnia-Hercegovina, i de l'antiga província de Kosovo. Es deixen de banda, per tant, la república d'Eslovènia ja que el seu procés d'independència no va tenir res a veure amb les seves repúbliques veïnes, fou un procés ràpid i menys violent que la resta. Així com també es descarta Macedònia, la última de les guerres, i que va tenir lloc 20 anys més tard de la primera (2001), amb unes característiques prou diferents. Aquesta visió conjunta de les

guerres es reflecteix en les primeres pàgines del treball on es relata el context històric per tal de poder situar-nos en els fets.

La primera part del treball es centra en demostrar científicament la veracitat de la hipòtesi. La metodologia emprada recau en l'anàlisi de la documentació i dels arxius destruïts o confiscats durant el transcurs de les tres guerres (Croàcia, Bòsnia i Kosovo). En els tres casos d'estudi s'ha utilitzat com a font principal els diferents inventaris, informes i publicacions realitzades per la UNESCO, i per professionals de l'arxivística per tal de saber i poder analitzar les pèrdues documentals més importants de la zona. El treball no pretén ser un inventari de les diferents pèrdues documentals sinó un anàlisi d'aquesta per tal de poder extreure conclusions sobre el motiu de la destrucció i verificar la hipòtesi inicial.

Si en la primera part s'analitza la destrucció dels documents, en la segona s'estudia el seu valor probatori. L'anàlisi de les pèrdues documentals convida a reflexionar sobre el contingut, la temàtica i el context de producció d'aquests documents. En el cas que la hipòtesi sigui verídica, el valor probatori dels documents destruïts pren més importància ja que es tracta d'una documentació que provava l'existència d'una ètnia, la seva cultura i la seva història. S'analitza, doncs, el valor probatori que la documentació té per la història i la identitat individual i col·lectiva.

El valor probatori dels documents és indispensable alhora de restituir aquells drets humans que han estat violats. Amb la creació del Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia s'ha pogut jutjar a molts dels criminals de guerra que van liderar els exèrcits enfrontats i van ordenar les matances i els bombardejos. Criminals de guerra responsables de les pèrdues humanes i materials. En molts d'aquests judicis s'ha utilitzat la documentació com a prova i testimoni dels crims que els hi eren imputats. Hem agafat alguns casos judicials del TPIY per poder veure com la documentació ha tingut un pes específic alhora de dictaminar la sentència.

Es tracta, doncs, d'un treball interdisciplinari que analitza una de les moltes vessants d'un esdeveniment històric com fou la desintegració de Iugoslàvia. La pèrdua del patrimoni documental i arxivístic per els territoris de la zona es relaciona amb un aspecte sociològic com és la importància de la memòria, documentada, en la cultura i la història dels pobles. Aquesta memòria documentada adquireix un valor probatori que relaciona els documents, matèria prima de l'arxivística, amb el dret com es veu en les pàgines dedicades al TPIY i als judicis que s'han agafat com a exemple. En el cas que la hipòtesi sigui demostrada i que la destrucció d'arxius i l'eliminació dels documents relacionats amb la identitat individual i col·lectiva fos premeditada, no

La destrucció documental durant les guerres de secessió iugoslaves: una estratègia de
neteja ètnica / 8

només significaria un atac al patrimoni documental sinó també un atac als drets humans.

2 Una consideració lingüística prèvia

Abans d'entrar en matèria ens agradaria fer unes consideracions prèvies respecte al llenguatge utilitzat en els noms propis. Tenint en compte que aquests són estrangers, majoritàriament en llengua eslava de branca meridional (serbi, croat i bosnià) i en llengua anglesa, s'ha decidit optar per respectar l'ortografia original en aquells noms propis de persones i de ciutats.

En canvi, pel que fa als noms propis d'institucions, com per exemple el Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia, i als noms propis dels tres casos d'estudi (les ex repúbliques de Bòsnia-Herzegovina i Croàcia, i l'ex província de Kosovo) s'ha optat per traduir-los a la llengua catalana. Aquestes excepcions són motivades degut a que són els noms que més es repeteixen al llarg del treball, i són molts més coneguts en la seva traducció catalana o castellana que en el seu llenguatge original. Així, per exemple, Hrvatska és més coneguda com a Croàcia, per la població catalana, que no pas en el seu nom original. Amb l'objectiu de facilitar la lectura i la redacció del treball s'ha optat per combinar aquestes dues opcions.

3 Guerres de Secessió iugoslaves

Una mirada breu al conflicte

Seria un error de consideració analitzar la documentació destruïda en aquestes guerres sense haver fet, prèviament, un exercici d'aproximació al conflicte balcànic. No es pretén relatar i analitzar aquí les Guerres de Secessió iugoslaves ni les seves pròpies dinàmiques, de les quals ja hi ha una interessant i extensa bibliografia avui en dia. Tot i així, és primordial fer una mirada breu als esdeveniments que van tenir lloc a la dècada dels 90 per situar-nos al context històric de l'època, i sobretot, per saber quan i com té lloc la destrucció dels arxius i documents dels tres territoris que estudiarem.

1-Mapa de la situació dels pobles i ètnies en l'antiga Iugoslàvia al 1991.(Veiga,2011)

Des de 1945, al final de la segona Guerra Mundial, Iugoslàvia s'havia mantingut unida dins una federació socialista governada per Josip Broz Tito, més conegut com el "Mariscal Tito", fins a la mort d'aquest al 1980. La República Federal Socialista de Iugoslàvia estava integrada per sis repúbliques: Sèrbia, Croàcia, Bòsnia-Herzegovina, Eslovènia, Macedònia i Montenegro, juntament amb dues províncies autònomes dins Sèrbia; Kosovo i Vojvodina. No es pot afirmar que la seva mort provoqués la desintegració total de Iugoslàvia ja que entre un fet i l'inici de l'altre transcorren 11 anys. Però el cert és que arran de la mort de Tito reneixen certs nacionalismes que el mateix mariscal havia sabut reprimir durant el seu mandat (tal és el cas de la desafortunada "Primavera Croata" de 1971 a Zagreb, o les protestes albaneses del 68 a Kosovo). La caiguda de molts dels règims comunistes de l'Europa de l'Est, amb el

seu punt àlgid al 1989 amb la caiguda del mur de Berlín, i el sorgiment del fenomen nacionalista com a via alternativa va influir, sens dubte, en la desintegració de Iugoslàvia, tot i no ser la causa directa.

Per tant, factors com el nacionalisme però també el paper de les “grans potències” o de la comunitat internacional, són claus per entendre un conflicte en el que les cinc guerres que el conformen es van desenvolupar en cadena, una darrere de l’altre. El inici d’aquestes es produeix amb la proclamació d’independència de Eslovènia (25 de juny de 1991) tot i que ja feia un parell d’anys que predominaven els discursos i les accions nacionalistes en favor de més autonomia. Des de 1989 amb l’aprovació de la nova Constitució eslovena el govern d’Eslovènia ja preparava tant la fase armada (factor clau en la resistència oferta pels nacionalistes eslovens en la “Guerra dels deu dies” contra l’exèrcit federal de Iugoslàvia i iniciada arran de l’autodeterminació al juny) com en les aliances internacionals que l’ajudarien a reforçar l’auto proclamació d’independència. Aquest últim aspecte queda palès en els acords de Brioni (7 de juliol de 1991) on la Comunitat Europea (CE) demanava la retirada del exèrcit federal del territori eslovè, reconeixent, de forma implícita, la autonomia de la república.

Per la seva banda, la República de Croàcia proclamava la seva independència el mateix dia que ho feia Eslovènia, però el conflicte croat va tenir unes característiques suficientment diferents per no tenir un final tan pacífic i ràpid com el dels seus veïns. La particularitat, i diferència més destacada amb Eslovènia, era la existència d’una minoria sèrbia¹ que convivia amb els croats. De fet, l’element interètnic es donava a totes les repúbliques i províncies de Iugoslàvia menys a Eslovènia, l’única mononacional. La minoria sèrbia de Croàcia, concentrada a la regió de la Krajina i a l’Eslavònia oriental es va proclamar independent de Croàcia. Una autodeterminació dins una altre autodeterminació. Els serbis de Croàcia comptaven amb l’ajuda de l’Exèrcit Popular Iugoslau i de Sèrbia, encapçalats pel general Ratko Mladić i iniciaven al juny de 1991 una guerra contra els croats que duraria fins desembre de 1991/gener del 1992 quan la CE reconeixia oficialment a Croàcia com a estat independent. El bombardeig a la ciutat croata de Vukovar i el setge a Dubrovnik (declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO) són les imatges més representatives i mediàtiques del conflicte.

Tot i el reconeixement internacional, el problema, pels croats, dels serbis de la Krajina no va acabar fins tres anys més tard amb l’anomenada “Operació Tempesta” (1995) en la qual l’exèrcit croat, amb l’ajut nord-americà, van conquerir de forma total la

¹ Segons el cens de 1991 a Croàcia els serbis representaven el 12% de la població total (Veiga, 2011, p.96).

República Sèrbia de la Krajina provocant una neteja ètnica de la minoria sèrbia que allà vivia, els quals molts d'ells (es calcula uns 150.000) van haver de refugiar-se a Sèrbia. Anys més tard, al 2001, el Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia (TPIY) condemnava a 24 anys de presó al cap de les forces croates en aquella operació, Ante Gotovina².

Paradoxalment durant la guerra entre croats i serbis de Croàcia, tant el president de Croàcia com el de Sèrbia (F.Tudjman i S. Milošević respectivament) mantenien reunions i negociacions per tal de dividir-se Bòsnia, creant així una Gran Croàcia i una Gran Sèrbia. El desprestigi a Bòsnia el justificaven amb l'argument de que aquesta no tenia dret a la existència; es tractava d'un estat fictici i d'aquesta manera quedaven legitimats per repartir-se la República³. Lamentablement, aquest objectiu tindria nefastes conseqüències per Bòsnia i la població musulmana. És important remarcar que Bòsnia era una "petita Iugoslàvia" en el sentit multiètnic on hi convivia croats, serbis i musulmans. Es tractava de la República amb més mestissatge de Iugoslàvia.

La Guerra de Bòsnia va iniciar-se l'1 d'abril de 1992 quan els serbis de Bòsnia van aconseguir unir les regions autònomes en una de sola, la República de Srpska (presidida pel criminal de guerra Radovan Karadžić), a través de la ocupació i la fugida obligada dels musulmans. Per si no hi hagués prou amb l'atac serbi a la població musulmana, mesos més tard, al gener de 1993, els croats entraven en guerra amb els musulmans i a l'agost proclamaven un estat croata dins de Bòsnia, la Comunitat Croata de Herceg-Bosna. S'iniciaven les maniobres per aconseguir el repartiment de Bòsnia entre les dues potències veïnes. La República Socialista Federal de Iugoslàvia ja havia deixat d'existir el 19 de setembre del 1992 a través de la Resolució 777 del Consell de Seguretat de la ONU. Ara, territorialment, estava a punt de perdre les seves fronteres.

Paral·lelament, al mateix any 1993 s'havia iniciat una guerra civil entre musulmans amb la creació de la República de Bòsnia Occidental. El panorama que es presentava no era gens esperançador. I no ho fou. La guerra de Bòsnia va ser la més llarga i devastadora. Tot i que sovint en la memòria col·lectiva s'ha reduït aquesta guerra al setge de Sarajevo i la matança de Srebrenica, el cert és que els conflictes fora de la capital com fou la destrucció del emblemàtic pont de Mostar (reconstruït anys més tard

² La sentència es accessible a http://www.icty.org/x/cases/gotovina/tjug/en/110415_summary.pdf [Consulta: 4 de març de 2012].

³ Les reunions més destacades entre els dos líders per negociar el repartiment de Bòsnia van tenir lloc a Karadjorjevo i Tikveš al març i abril de 1991.

amb finançament de la UNESCO i convertit en símbol de la reconciliació entre croats i musulmans) i el setge a Banja Luka foren altres moments determinants de la guerra.

El 12 d'octubre del 1995 s'acabava la guerra de Bòsnia i s'iniciaven els acords de Dayton que durarien gran part del mes de novembre del mateix any. El resultat final d'una guerra cruenta que anava del 1992 a 1995, plena de matances, atacs i neteges ètniques, era que Bòsnia havia de mantenir-se unida "pel bé de la multiètnicitat". Es creava així la República Federal de Bòsnia-Hercegovina, de nou una Iugoslàvia en miniatura. Es determinava l'existència d'un sector pels serbis (República de Sprska) i un altre, una federació en aquest cas, pels croats i musulmans, tot dins d'un Estat únic i amb presidència tripartida. Un final absolutament a favor de la convivència interètnica. Precisament, un discurs internacional totalment oposat al que havien proclamat uns anys abans amb el reconeixement a l' independència d'Eslovènia i Croàcia donant a entendre, en aquest cas, que la convivència interètnica d'aquests pobles amb els serbis era impossible. Aquell discurs en favor de la convivència a Bòsnia proclamat a Dayton, però, no va durar gaire ja que quatre anys més tard, al 1999, en el conflicte de Kosovo la comunitat internacional decidia que serbis i albanesos no podien conviure entre sí. En aquest cas, la creació d'una república federal, tal i com havia passat a Bòsnia, no es va ni plantejar. El conflicte de Kosovo provenia de lluny; Kosovo era una província autònoma de Sèrbia des de que al 1968 així ho dictaminà Josip Broz Tito arran de las manifestacions que demanaven la proclamació de Kosovo com a República. Des d'aleshores, els conflictes entre serbis i la majoria albanesa de la mateixa província van ser constants. Amb l'aparició de la guerrilla UÇK (Exèrcit d'Alliberament de Kosovo) el conflicte va prendre un caire més violent. La intervenció de la comunitat internacional, especialment els Estats Units, i els seus intents de pacificació mitjançant diferents acords van fracassar. Al 1999, saltant-se la ONU, la OTAN va decidir intervenir, contribuint, així, a la dramatització del conflicte amb bombardejos a les principals ciutats sèrbies durant la primavera d'aquell mateix any.

L'última de les guerres de secessió és potser la menys coneguda. Macedònia va esclatar al 2001 i, al igual que Kosovo, fou una guerra que durà pocs mesos i on tornava a tenir un paper protagonista el grup armat UÇK i la comunitat internacional. Finalment, aquesta decidia adoptar una solució autonòmica en favor de la convivència entre la minoria albanesa i la majoria d'eslaus macedonis.

2-Mapa del 2011 amb els set nou estats després de la finalització de les guerres. (Veiga, 2011)

Sovint s'han etiquetat aquestes guerres com un autèntic "Vietnam europeu". Sens dubte, el conflicte als Balcanes va posar sobre la taula termes com genocidi i neteja ètnica (la qual fou constant per gairebé totes les parts del conflicte), nacionalisme, refugiats i intervenció humanitària. Aquesta última es concentrà bàsicament en la guerra de Bòsnia, sens dubte, el territori més castigat pel conflicte i que encara avui, lluita per recuperar-se. La gran quantitat de refugiats i desplaçaments interns que van provocar aquestes guerres l'ha convertida en la major crisi de refugiats a Europa des de la segona Guerra Mundial, obligant la intervenció de ACNUR i del Comitè Internacional de la Creu Roja (CICR) no només sobre els refugiats sinó també sobre la població civil afectada per la guerra. El ball de xifres és considerable, hi ha hagut i continuen havent-hi, investigacions per tal de trobar una xifra exacte tant de refugiats com de morts. Probablement el cas on hi ha més acord es tracta de la guerra de Bòsnia on les xifres ballen entre 25.000 i 250.000 morts⁴ i uns 2,2 milions de refugiats dels 4,2 milions d'habitants que tenia Bòsnia en aquell moment. D'aquests 2,2 milions, segons dades d'ACNUR, només han tornat a casa 800.000. També són dades d'ACNUR els 850.000 refugiats kosovars desplaçats al 1999.

⁴ Durant la guerra les autoritats de Sarajevo van estimar uns 200.000 morts, segons un reportatge de Nidzara Ahmetasevic a Balkan Investigative Reporting Network <http://birn.eu.com/en/88/10/3377/> [Consulta: 2 de Abril del 2012].

La destrucció cultural intencionada va ser un altre dels elements destacats del conflicte balcànic i dels quals se'n parlarà en el present treball. Davant de tant genocidi i destrucció, anys més tard es va crear el Tribunal Penal Internacional per l'Antiga Iugoslàvia, per tal d'intentar jutjar els criminals de guerra.

4 Marc teòric

Com s'ha comentat, la destrucció cultural és un dels trets diferencials de les anomenades "Guerres dels Balcans". Tot i que en aquest treball es parlarà bàsicament dels arxius destruïts durant les guerres, és important remarcar que la destrucció va anar més enllà dels documents. També es van eliminar biblioteques, esglésies, sinagogues, edificis declarats patrimoni de la humanitat per la UNESCO (l'exemple més destacat és la ciutat de Dubrovnik i el vell pont de Mostar), mesquites, museus.. Un informe realitzat per la Comissió de Cultura i Educació del Consell d'Europa al setembre del 1993 (quan, per tant, la guerra encara no havia acabat) ja situava la destrucció cultural a Croàcia i Bòsnia d'una magnitud superior a la destrucció soferta al llarg de la segona Guerra Mundial⁵.

Al intentar buscar un motiu, una causa, un perquè a la destrucció de patrimoni ha sorgit, gairebé sempre, des de la dècada dels 90, la teoria o la hipòtesi de que tota la destrucció del patrimoni cultural, històric i religiós que es va produir durant les guerres balcàniques responia a una estratègia per aconseguir la neteja ètnica del poble enemic. En aquest sentit, és convenient recordar i esmentar que en els tres casos que s'estudiaran (Croàcia, Bòsnia-Hercegovina i Kosovo) s'hi van produir, en menor o major escala, neteges ètniques i genocidis. L'objectiu era eliminar el poble enemic per tal d'ampliar fronteres territorials, en el cas de Bòsnia, més concretament, l'objectiu era crear una "Gran Sèrbia" i una "Gran Croàcia", repartint-se el territori bosnià, eliminant, així, la república de Bòsnia. És per aquest motiu que molts autors han donat per vàlida la hipòtesi que identifica la destrucció de patrimoni cultural com una forma més de neteja ètnica.

4.1 Memoricide

El terme fou creat per l'historiador, metge i científic Mrko Grmek. Grmek era croat de naixement però visqué gran part de la seva vida a França, i és per això que va lluitar per intentar establir ponts d'unió entre els dos pobles. Una d'aquestes col·laboracions fou la creació a París de la *Almae Matris Croaticae Alumni* (AMCA) de la qual fou president. És en el primer butlletí (octubre, 1991) d'aquesta associació on hi ha un escrit de Grmek en que menciona el terme "memoricidi", discurs que també

⁵ L'informe és accessible a través de la web de l'assemblea parlamentària del Consell d'Europa <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=7256&Language=FR> [Consulta: 25 de març del 2012]

pronunciaria aquell mateix any en unes conferències celebrades a la Universitat de Quebec en col·laboració amb l'AMCA de la ciutat canadenca⁶.

Grmek parla de memoricidi al mencionar la destrucció a mans sèrbies de edificis històrics croats amb l'objectiu de “esborrar els símbols característics de les províncies croates de la fronteres i de la costa Adriàtica”. Eliminar qualsevol rastre del passat que pugui ser característic de la seva existència i que conformi l'identitat d'un poble, eliminar la memòria d'un col·lectiu. *Domnatio memoriae*, planificada, ja que aconseguix que un col·lectiu pugui oblidar-se, degut a l'eliminació de proves, de “qui és” i “a on es dirigeix”, del passat i del futur, de la seva història. Una altre forma de neteja. I això no només hauria tingut lloc a Croàcia sinó també a Bòsnia i Kosovo, on la destrucció del patrimoni fou molt superior a la que va tenir lloc a la República de Croàcia. L'escriptor Juan Goytisolo en una entrevista amb Rubén Gallo (1997, p.33) defineix memoricidi com un mètode per “borrar el periodo anterior y escribir algo nuevo”. El cert es que molts arxivers, historiadors i escriptors s'han afegit o han donat per vàlida aquesta teoria. Un exemple es Josip Kolanović (1996, p.173) en un article a la revista “*Archivum*” sobre la destrucció del patrimoni arxivístic croat durant la guerra on explica l'existència de dos tipus de neteja: la ètnica a través de massacres i genocidis, i la cultural: “un nettoyage de la mémoire historique: la destruction des biens culturels qui expriment l'identité du peuple agressé”. La mateixa Convenció de la Haia, en la publicació del segon protocol (1999) com a revisió del primer degut a la destrucció cultural, qualifica la destrucció de béns culturals com un crim.

Aquesta teoria del memoricidi com a estratègia de la neteja ètnica que va tenir lloc xoca amb l'argument d'aquells que consideraven, en un principi, que la destrucció cultural era una mera conseqüència de la guerra i que, per tant, no estava planificada ni responia a cap objectiu específic. El no reconèixer la destrucció cultural com un crim planificat creien que el fet que certs arxius haguessin estat destruïts no responia a cap lògica ni criteri, sinó que consideraven que havien quedat destruïts per l'impacte casual de bombes etc.

Com s'ha comentat en l'introducció, l'objectiu d'aquest treball final de màster estriba en intentar demostrar si aquesta hipòtesi que ha prevalgut en els últims anys és certa i si sabien quina documentació estaven destruint. En el cas que ho fos demostraria que la destrucció dels arxius i documents, concretament, fou planificada. Denotaria que l'estratègia que volien seguir perseguia eliminar el lloc on es conserva la memòria i la història d'un poble. Aquest honor de ser “guardià” de l'herència d'una societat el

⁶ El text és accessible a <http://amca-paris.com/images/stories/PDF/Bulletin1/b1-exorde-fr.pdf> [Consulta: 25 de març del 2012].

comparteixen, principalment, les biblioteques, els museus i els arxius. Els arxius són els dipositaris d'aquesta memòria col·lectiva constituïda a través del llegat que ens queda per escrit del passat, ja sigui d'una família, d'una nació o d'un poble en aquest cas concret. Un llegat que es converteix en patrimoni de la comunitat. Destruïnt els arxius aconseguïen, d'aquesta manera, eliminar qualsevol rastre escrit del passat que pogués dotar a un poble d'uns orígens i una existència i que els ajudés a entendre el present, per així, poder encaminar i projectar un futur. La base de la disciplina històrica és estudiar el passat per així intentar no cometre els mateixos errors, per aprendre i per entendre el present. Sense el passat no hi ha futur. Amb aquesta premissa i amb la destrucció dels patrimoni eliminaven la memòria i el passat del poble perquè no existís la possibilitat de construir un futur.

En el cas de que el present treball de màster provés que aquesta hipòtesi fos certa ens demostraria, a més, dues coses. Per una banda, el paper de la memòria en la cultura d'un poble com a element d'identitat d'aquest. Una memòria conservada en uns arxius i que dota d'identitat a un grup de ciutadans. Si entenem identitat com tot un seguit de característiques que identifiquen una persona o una comunitat, que fan que aquesta sigui ella mateixa, la memòria es converteix en un component molt important. La identitat resultant genera cohesió social dins la comunitat o el poble.

I per l'altre, i com a conseqüència de la destrucció de la memòria com a instrument per eliminar un poble, ens hauria de fer veure la importància dels arxius en una societat. No només com a dipositaris de documents antics, del passat, sinó com el lloc on es fusiona la identitat, la memòria i el patrimoni per convertir-se en font d'informació al servei de la societat. Així com també el valor probatori dels documents, capaços de ser l'evidència escrita d'una persona i una comunitat.

La hipòtesi que es planteja no seria el primer cop que passa. Al llarg de la història s'han donat casos semblants en que els dominadors volen eliminar la identitat dels minoritaris o dels vençuts. Un exemple molt recent el trobem al 2002 quan l'exèrcit d'Israel va destruir diferents centres culturals i biblioteques de la ciutat de Ramala (Palestina), juntament amb altres accions no violentes però que denoten un boicot a la cultura del poble palestí, amb l'objectiu d'esborrar les senyals que siguin identificatives dels palestins. Un altre cas destacable és la opressió que Xina ha sotmès al Tibet amb l'objectiu d'eliminar la seva identitat política, cultural i religiosa especialment al llarg dels anys 60 i 70 amb la destrucció i el saqueig de temples, monestirs i altres construccions culturals.

5 Arxius i drets humans

Per entendre la idea de memoricidi així com la dimensió del fet que es destrueixin els arxius és necessari reflexionar sobre el paper dels arxius en un col·lectiu, en una societat, ja sigui un poble o un país. Es fa imprescindible, primerament, explicar la relació que s'estableix entre aquests dos elements.

Entenem l'arxiu com el lloc on es dipositen els documents, en qualsevol suport, produïts o rebuts per una persona física o jurídica, i/o per un organisme tant públic com privat, en l'exercici de les seves activitats i funcions. Partint d'aquesta definició es pot afirmar que els arxius contenen informació sobre el passat i el present d'una societat, contenen documents que conformen la seva història, la seva identitat i el seu patrimoni. Són, en definitiva, els dipositaris de la memòria col·lectiva d'un poble.

Per aquest motiu és de vital importància preservar el patrimoni documental ja que es tracta de la memòria història d'un poble, i això es fa difícil, però alhora necessari, en aquelles societats en (post)conflicte, en aquells territoris on es van violar els drets humans de les persones a través de règims repressius, guerres.. Territoris en que els documents poden demostrar aquestes accions a través del seu valor probatori.

Els arxius es fan imprescindibles per aconseguir una societat democràtica, així com perquè puguin ser realment útils és necessari l'existència d'un marc legal que garanteixi la transparència de les administracions i l'accés dels ciutadans a la informació. Utilitzar les proves documentals que conserven els arxius per poder defensar els drets de les persones és un dret en ell mateix i una necessitat bàsica per aconseguir la veritat, la justícia i sobretot, per no perdre la memòria, per no oblidar. En el cas dels arxius de dictadures el seu accés és una part essencial en el trànsit d'aquests països cap a la democràcia. En aquest sentit, ve al cap la reflexió de qui actualment és el president d'Alemanya, Joachim Gauck, en una conferència celebrada al CCCB al novembre del 2009 dins el cicle "*1989. Europa, vint anys de la caiguda del mur de Berlín*". Gauck reflexionava sobre la necessitat de recuperar la memòria com a mitjà per restituir la dignitat de les víctimes i dels oprimits, però també per garantir la legitimitat de les institucions democràtiques sorgides en el procés de reunificació alemanya al "eliminar" aquelles persones que van col·laborar en el règim i que ara tenien pretensions de situar-se al capdavant de les noves institucions. Precisament J. Gauck fou convidat al cicle del CCCB degut el seu actiu paper en aquest procés, com a encarregat de l'obertura, la protecció i l'ús dels arxius de la Stasi alemanya entre 1990 i 2000. Per tots es conegut els mètodes que utilitzaven els serveis de seguretat de la República Democràtica d'Alemanya (RDA); a través de l'espionatge i la vigilància

controlaven les actituds i les opinions dels seus ciutadans a fi de detectar possibles opositors a la dictadura. Un bon reflex d'aquestes pràctiques el trobem a la excel·lent pel·lícula "*La vida de los otros*" (Florian Henckel von Donnersmarck, 2006). L'obertura dels arxius de la Stasi així com la creació al 1991 d'un instrument legislatiu que regulaven l'accés a aquests documents tant pels afectats com per a les famílies dels desapareguts o morts, és, sens dubte, el gran exemple a seguir en matèria d'obertura d'arxius dictatorials en societats en transició o ja democràtiques. En la conferència que Günter Bormann (cap del Departament Legal de la Comissió Federal pels Arxius de la Stasi d'Alemanya) va oferir en el Congrés Internacional de Arxius i Drets Humans (Sarrià de Ter, 2008) assegurava que els arxius de las dictadures documenten els abusos que aquesta perpetua contra els drets humans, i que l'arxiu de la Stasi n'era un bon exemple.

L'obertura d'aquests arxius i la restitució de la memòria es presenta com una obligació moral, ètica i política. Tot i així, no a tot arreu s'ha seguit l'exemple alemany. Precisament, ben a prop nostre trobem un cas totalment oposat; les víctimes de la guerra civil, els arxius de la dictadura franquista, i la discutida llei sobre memòria històrica (2007). Espanya encara té molt camí per a recórrer en matèria de memòria històrica, dret a la informació i justícia, ja que durant anys ha imperat la llei del silenci i l'oblit, com si mai res hagués passat.

És dins aquest marc on pren importància el memoricidi i la destrucció del patrimoni documental que va tenir lloc durant les guerres de secessió iugoslaves ja que es tracta d'una imposició d'amnèsia, d'esborrar la memòria. Un mal exemple però que ens hauria d'ajudar a donar-nos compte de la importància dels arxius i de que aquests es conservin en bones condicions i accessibles per a tots. Antonio González Quintana (2009, p. 79) afirma que "el derecho a una memoria no condicionada por la ausencia de fuentes documentales o la destrucción selectiva de pruebas debe ser irrenunciable", considero que es tracta d'un dret moral i ètic. En el cas de Croàcia, Bòsnia i Kosovo ja no hi ha la possibilitat de recuperar aquells documents i llibres eliminats al llarg de les guerres, no hi ha cap arxiu que documenti les atrocitats que es van cometre de manera que la recerca es prou difícil, però no impossible. Tot i així, més que mai, és imprescindible la difusió i la investigació sobre els crims que es van cometre. La difusió i la comunicació són les vies per restituir la memòria en aquells territoris on ja no hi ha documents que provin l'existència d'un passat, d'una història i d'una identitat.

S'ha de lluitar perquè la disjuntiva memòria-amnèsia no sigui un problema en una societat democràtica o que té pretensions de ser-ho. Això passa, entre molts altres

factors, per que la preservació de la memòria sigui una de les principals lluites en que s'ha de comprometre l'arxiver dins el seu camp de treball i amb la societat. En aquest sentit és important remarcar la feina de associacions com Arxivers sense Fronteres (AsF) que treballen per aconseguir la preservació i l'accés, per part de la ciutadania, als arxius amb l'objectiu que aquesta pugui defensar els seus drets a través de les proves documentals. Un dels seus projectes principals és el de la recuperació dels arxius de règims repressius i les dictadures militars a l'Amèrica Llatina amb la finalitat de "facilitar el conocimiento de la verdad y aportar los testimonios y las pruebas documentales a víctimas, represaliados políticos y familiares de desaparecidos" com explica R. Alberch en el Congrés Internacional d'Arxius i Drets Humans (2008, 121). Un dels altres projectes va tenir lloc precisament a Bòsnia on Arxivers sense Fronteres va realitzar un projecte de col·laboració amb l'Arxiu Nacional de Bòsnia i els arxius municipals de Sarajevo i Banja Luka. Entre el 2001 i el 2005 s'hi van dur a terme cursos de formació pels arxivers i la donació d'una microfilmadora al Arxiu Municipal de Sarajevo.

Entre altres organitzacions i grups també cal destacar el cas de "Arxius i Drets Humans" del CIA/ICA encapçalat per la seva presidenta Trudy Huskamp Peterson. Als EUA hi trobem l'organització no governamental National Security Archive que té per afany "documentar ante el público las políticas de seguridad nacional de los Estados Unidos, una información que por naturaleza es secreta" en paraules de Carlos Osorio en la seva ponència al Congrés Internacional d'Arxius i Drets Humans (2008, 34). Una institució que realitza un treball d'investigació, lectura i organització de documents gràcies, en una gran part, a l'existència de la FOIA (Freedom of Information Act, 1966). La FOIA és la llei americana que permet el lliure accés a la informació governamental obligant a les agències oficials a donar resposta, en un màxim de 20 dies, a les peticions realitzades per investigadors, analistes, periodistes i altres usuaris sobre la consulta de certs documents.

Per acabar, també ens agradaria destacar i agrair l'existència i el treball d'organitzacions que lluiten dia a dia, sovint nedant a contracorrent, per tal de difondre la veritat, recuperar la memòria i exercir el dret a aquesta. Especialment a les "Comissions per a la Veritat i la Reconciliació" de Xile, Argentina, Perú i Sud-àfrica; i a la acció coordinada de diferents organitzacions argentines que conformen "Memoria Abierta" i que treballen per preservar la memòria sobre una època tan cruenta com fou la dictadura argentina.

6 El valor probatori del document

Hem vist en l'apartat anterior com la relació entre arxivística i drets humans es possible gràcies als documents que aporten informació vital per fer justícia, aporten una prova, un testimoni d'uns fets; el valor probatori.

Per poder entendre el valor del document en un judici i la seva utilització com a prova, en alguns casos fonamental per dictaminar sentència, resulta imprescindible començar fent un repàs a les diferents definicions de document.

Segons la Llei 9/1993 en l'article 19.1 es defineix com a document "tota expressió en llenguatge oral, escrit, d'imatge o de sons, natural o codificat, recollida en qualsevol mena de suport material i qualsevol altre expressió gràfica que constitueixi un testimoni de les funcions i les activitats socials de l'home i dels grups humans". En aquestes frases ja ve de forma implícita la definició de document com a testimoni d'uns fets. La NODAC, per exemple, es centra més en l'origen del document que neix fruit del desenvolupament de les activitats i les funcions d'una persona o d'un organisme. La relació entre el document i el seu context de creació ja estableix, per tant, aquest valor del document com a reflex i com a prova de les activitats realitzades. El document neix amb un valor administratiu i jurídic, que pot prescriure o pot no fer-ho en funció del cas.

Sense entrar en la qüestió de tipologies documentals, ja que en un judici poden utilitzar-se des de fotografies, vídeos, gravacions fins a expedients, informes etc, és important plantejar-se si aquest valor probatori que neix en tot document és la única condició per poder confiar-hi i utilitzar el document com a testimoni. Les preguntes, doncs, que venen al cap són les següents; tot document es pot presentar en un judici? Quines condicions calen perquè un document pugui ser utilitzat com a prova documental d'uns fets?

Per poder contestar a les anteriors qüestions és indispensable entrar en els terrenys de la diplomàtica contemporània i estudiar les propietats essencials dels documents que són les que ens permetran dotar de credibilitat a aquests. Les característiques essencials que necessita el document per poder ser utilitzat en un judici són:

- **Fiabilitat:** L'element que ens assegura que el document és digne de confiança.
- **Autenticitat:** L'element que certifica que el document és i representa el que diu el seu contingut.

- **Integritat:** Que el document estigui complet tant en termes físics com en intel·lectuals.
- **Usabilitat:** Que el document pugui ser interpretat i entès.

Per tal de que el document obtingui la autenticitat jurídica plena cal que es compleixin dues propietats legals com són la certesa i la evidència. La primera ens permetrà confiar i verificar el document, mentre que la segona lliga directament amb el contingut del propi document. La evidència assegura que el document és prova d'alguna cosa, que pot demostrat fets.

Aquestes sis propietats doten el document d'una autenticitat diplomàtica i jurídica necessària per poder confiar plenament en el document. Un estudi diplomàtic previ predeterminedrà, doncs, si el document és creïble i si, per tant, es pot utilitzar com a testimoni en un judici. L'obligatorietat i necessitat d'un estudi diplomàtic que confirmi l'autenticitat i fiabilitat del document que s'utilitzarà com a prova judicial és veu reflectit en la ISO 15489, la norma internacional de gestió de document d'arxius establerta l'any 2000. L'ISO 15489-1 estableix a les organitzacions la necessitat d'elaborar polítiques que assegurin la creació, recepció i transmissió de documents únicament autèntics, fiables, íntegres i usables. Pel que fa a la noció d'autenticitat d'un document la mateixa ISO defineix que aquesta es produeix quan un document pot provar que és allò que pretén ser.

Un cop assenyalats i definits què converteix un document en prova documental passem a analitzar la importància d'aquesta en els judicis. Per fer-ho, cal primer situar el naixement de la seva pràctica, un breu repàs pels casos més destacats de la història del document com a prova en judicis centrats en crims contra la humanitat, com ho és el Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia.

De la mateixa manera que el TPIY té un origen clar en els judicis de Nuremberg i en la recerca d'una justícia dins el marc d'una societat democràtica, la prova documental també té un punt i a part en els processos judicials encarregats de jutjar els responsables dels crims i els desastres comesos durant la Segona Guerra Mundial. En aquests judicis ja s'utilitzà força documentació que els aliats havien capturat d'edificis governamentals alemanys i dels propis arxius del *Tercer Reich*. A mode d'exemple hi trobem les fotografies que es van utilitzar per documentar, demostrar, provar i responsabilitzar l'existència dels camps d'extermini. Unes fotografies que com bé explica Antonio Madrid en el llibre "*Nacht und nebel. Fotografía y testimonio*" (2011) havien estat realitzades pels mateixos funcionaris de l'Estat alemany. En aquest sentit, pren importància de nou la noció de document com a testimoni de les funcions i

activitats d'una persona, organització o, en aquest cas, una administració. El Servei Fotogràfic de Mathausen i els d'altres camps d'extermini eren els encarregats de documentar una de les principals i horribles activitats que es duïen a terme. El que no imaginaven era que pocs anys després aquells mateixos documents se'ls hi tornarien en contra i s'utilitzarien com la prova ideal per culpabilitzar els encarregats de tals atrocitats.

Dins el context dels judicis al Holocaust perpetuat pels nazis durant la Segona Guerra Mundial cal destacar, aquí, el procés judicial contra John Demjanjuk (també conegut com Iván Demjanjuk) acusat de cometre crims contra la humanitat. A l'abril de 1988 Demjanjuk fou declarat culpable dels càrrecs que se li havien imputat en el judici celebrat a Jerusalem dos anys abans i sentenciat a pena de mort. La clau del judici havien estat els testimonis orals que assenyalaran al culpable com l'escarceller del camp d'extermini de Treblinka. Sorprenentment, però, les proves documentals aportades des dels arxius judicials i des de la KGB demostraren que no havia estat a Treblinka, però sí que havia actuat com a vigilant al camp d'extermini de Sobibor. D'exemples com aquest, al llarg del segle XX, n'hi ha cada cop més gràcies a la presa de consciència sobre la importància dels documents.

Podriem dir que els arxius contenen documents que gràcies al seu valor probatori permeten als ciutadans les següents accions:

- Conèixer la veritat dels fets.
- Reivindicar els seus drets.
- Recuperar béns patrimonials.
- Exercir, en definitiva, els drets establerts en la Declaració Universal dels Drets Humans (1948).

La prova documental aporta informació per aconseguir impartir la justícia, per jutjar repressors i criminals de guerra, per recuperar aquells drets humans que foren violats. Devis Echandia reflexiona sobre la importància del document en els judicis a "*Teoría general de la prueba judicial*" els quals els considera "más fiel que la memoria del hombre y más seguro que un conjunto de indicios o testimonios" (Devis, 1974). Sens dubte, el cas del judici a J. Demjanjuk n'és el millor exemple. En "*La prueba documental*" de Xavier Abel i Joan Picó, es subratlla la importància de la prova documental remarcant el contingut del document, el qual recull la representació d'un fet. També es remarca les funcions del document que segons els autors són:

- Perpetuació, en un suport, d'actes, fets i declaracions de voluntats.
- Garantia, ja que el document permet atribuir-lo a un autor.
- Probatòria : a través del document es pot acreditar un acte, fet o negoci.

Per tal de que la prova documental pugui actuar en la seva totalitat és indispensable dues coses. Primer, i com ja s'ha dit, una de les propietats essencials del document; l'autenticitat. És indispensable que el document sigui autèntic i que sigui fiable. I segon, però no menys important, l'accessibilitat dels documents i dels arxius. En la primera part del treball es demostra la importància i les conseqüències de la pèrdua de documents i dels arxius que els contenen alhora de provar la identitat d'una persona i d'un poble. La pèrdua de la prova documental suposà la pèrdua d'història i la prova de l'existència per aquells individus i poble. De la mateixa manera, si el TPIY no pogués accedir a la documentació que utilitza per culpar o exculpar, i de la qual s'ajuda per dictaminar sentència molt probablement no es podria impartir justícia, veritat i, en molts casos, recuperar i restituir drets. Per tant, la segona condició és l'accessibilitat dels documents, l'accés als arxius.

Les dues condicions es requereixen una de l'altre per poder extreure el màxim profit del valor probatori dels documents. Un cop més, observem com l'accessibilitat, l'organització, la (des)classificació, la conservació i la preservació dels documents són requisits necessaris per poder utilitzar correctament els documents com a proves en judicis i com a elements que permeten defensar els drets individuals i col·lectius. Dins aquest marc la figura de l'arxiver és presenta com una presència insubstituïble alhora de defensar els drets humans i ha de ser una obligació ètica i moral la col·laboració amb els tribunals que vetllen per la justícia universal.

L'existència dels judicis i de les proves documentals com a instruments probatoris són indispensables actualment. En el passat masses vegades s'ha utilitzat el veredictes històric com l'únic tribunal per aquells que violaven els drets humans. Ara és el moment de poder culpar a aquests criminals de forma legal i justa, i disposar de tots els mitjans per fer-ho. Per això, en la segona part del treball es mostren alguns exemples de judicis realitzats en el Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia en els quals la documentació ha tingut un pes específic.

7 Arxius i documentació destruïda. Tres casos d'estudis

El següents tres capítols del treball es centren en analitzar els arxius i els documents destruïts durant les guerres tant a les ex repúbliques iugoslaves de Croàcia i Bòsnia-Hercegovina com l'ex província sèrbia de Kosovo. Per poder realitzar un anàlisi rigorós ens hem basat en informes, congressos i publicacions realitzats per la UNESCO en alguns casos, el CIA/ICA en d'altres, així com, altres vegades, per arxivers professionals dels propis territoris a estudiar. Fonts d'informació que es centren en comentar, valorar i, en alguns casos, inventariar les pèrdues documentals més importants de la zona.

7.1 Croàcia

La segona de les guerres de secessió iugoslaves que va tenir lloc, i la primera a gran escala en quant al nombre de morts, magnitud i destrucció, fou Croàcia. Apart de la destrucció de cases, ciutats i famílies croates i les pèrdues humanes que això va comportar, hi té un paper central la destrucció cultural amb la ciutat de Dubrovnik com a trista protagonista. Durant els sis mesos que va durar el setge sobre la ciutat, coneguda com “la perla de l’Adriàtic”, un dels objectius més freqüents per part de l’exèrcit iugoslau fou la destrucció dels monuments i el casc antic de la ciutat, declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO uns anys abans. No fou una conseqüència fortuïta del setge, sinó que l’exèrcit iugoslau sabia molt bé el que buscava. Dubrovnik, al ser declarada Patrimoni de la Humanitat, estava desmilitaritzada, la gran majoria dels seus habitants eren croats (fet que esborra qualsevol pretext d’atacar als croats per així intentar protegir la població sèrbia de la zona), i per últim, tampoc estava situada en un lloc estratègic que pogués beneficiar els seus interessos. Aquest episodi ens serveix per demostrar, ja inicialment, com aflora l’existència d’un sentiment d’odi per part de l’exèrcit iugoslau cap als croats arran de la proclamació d’independència d’aquests. Un odi que es canalitzà, com a una de les seves formes, amb la destrucció del patrimoni cultural croata entenent aquest com un símbol identitari d’una comunitat, com ho era la ciutat de Dubrovnik.

Si els edificis i monuments històrics, culturals i religiosos croats foren un objectiu de l’exèrcit iugoslau res fa pensar que no ho fos també el patrimoni documental. En *“Historia Universal de la destrucción de libros”* Fernando Báez repassa, a través d’un llistat, les principals biblioteques croates destruïdes durant el transcurs de la guerra que va de 1991-1995. Entre elles cal destacar la biblioteca del museu de Vukovar que va ser incendiada el 25 i el 26 d’agost de 1991 i al mes següent patiria un segon atac, i la biblioteca del mateix municipi així com també la del monestir dels franciscans de Vukovar que contenia 17.000 volums publicats entre el s.XV-XIX. La biblioteca del monestir dels franciscans de Dubrovnik amb manuscrits d’un valor incalculable per la història de Croàcia i d’Europa fou una altre de les destruïdes. També la biblioteca científica de la ciutat de Zadar que conservava fotografies, manuscrits, cartes geogràfiques etc, i la Biblioteca Central d’Agricultura on es van destruir 12.000 llibres dels 30.000 que s’hi conservaven.

Pel que fa les pèrdues documentals dels arxius, aquestes podrien haver sigut molt més greus sinó hagués estat per la ràpida resposta del serveis d’arxius de Croàcia. Aquests, conscients de les possibles i nefastes conseqüències que podria tenir tota la

pèrdua documental, ben aviat van emprendre mesures de protecció: plans d'evacuació, microfilmació, creació d'unitats de defensa civil per tal de salvaguardar el màxim possible de documents, difusió de plans d'acció etc. Segons relata Josip Kolanović a *"Archives en temps de guerre: l'expérience de la Croatie"* dels 13 serveis d'arxius, 9 d'ells van ser tocats directament pels projectils de guerra mentre que els 4 restants van tenir seriosos danys. Aquests quatre últims són d'una mateixa tipologia, històrics i tots ells van ser atacats durant els mesos de setembre i novembre de 1991 tal i com explica Ivo Ficović (1991,213-214) arran de les converses amb els directors dels diferents arxius. Els 4 arxius que van patir forts danys són:

- Els arxius històrics de Dubrovnik
- Arxius Històrics d'Osijek
- Arxius històrics de Karlovac
- el dipòsit de Petrinka dels arxius històrics de Sisak

Ficović parla de com els tres primers foren els més perjudicats de la guerra de Croàcia ja que els atacs foren fins a 6 vegades amb un període de temps insuficient per poder recuperar-se dels danys. Un altre dels arxius amb documentació d'un valor incalculable i que fou totalment destruït és el del municipi de Drniš del qual es van cremar tota la documentació cadastral que anava des de 1825 fins 1928.

En l'article de Ficović es publica una carta del director dels Arxius de Croàcia a Zagreb, el mateix Josip Kolanović, dirigida al secretari de la UNESCO i datada al 6 de setembre de 1992 on expressa la seva protesta per la destrucció del patrimoni arxivístic que pateix Croàcia en aquell moment i on demana ajuda per protegir els arxius croats i que es realitzin tots els passos necessaris i possibles per acabar amb la guerra. El que es vol destacar d'aquesta carta és una frase que denota una estratègia sèrbia per eliminar certs documents molts lligats a la identitat dels croats; "Our enemy, however, tries to destroy the archives – the written evidence of Croatian presence here, in Croatia, for centuries" (Ficović,1992, 227).

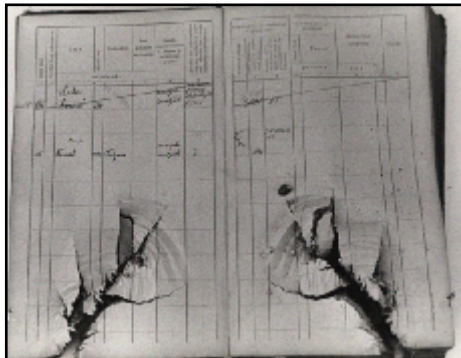
També foren destruïts els arxius dels monestir franciscans de Saint Blaise a Pridvorje que dataven del s. XVIII al XX.

En el cas de Croàcia, la UNESCO ha calculat que de tot el patrimoni arxivístic que contenia l'ex república iugoslava van ser malmeses unes 500.000 fulles de material arxivístic, molts dels quals van entrar en un procés de restauració en acabar la guerra. Un dels inventaris més complets que existeixen sobre la destrucció documental a Croàcia produïda durant la guerra és el realitzat per Joan van Albada "Report on

destroyed and damage archives” a través de la UNESCO . Tot i que sigui de forma breu és important mencionar les tipologies més comunes que Albada menciona que foren destruïdes d'uns 18 arxius, 3 d'ells religiosos i 15 històrics:

- Actes i comptes de les cancelleries entre els anys 1022-1808 dels arxius històrics de Dubrovnik
- Registres de naixement, matrimonis i morts de diferents ciutats com Podravska Slatina, Beli, Bapska, Luc, Tenja i de molts altres indrets que dataven des del 1880 fins el segle XX. Tots ells es conservaven en els arxius històrics de Osijek
- Llibres notariais, documents parroquials, actes eclesiàstics etc així com documents d'associacions culturals i comercials tant croates com eslovenes dels arxius de Pazin.

Per més detall de les sèries eliminades dels diferents arxius croats destruïts es remet a l'article de Joan Van Albada. Com s'ha comentat, gràcies a la ràpida i efectiva resposta dels arxivers croats es va poder protegir i salvaguardar molts més documents dels que es van eliminar. Tot seguit, es presenten algunes fotografies que denoten els desastres i els efectes provocats per l'incendi, la humitat i els projectils de guerra, als documents que es van poder salvar:

3- Llibre cadastral danyat del Arxiu Històric de Osijek (Ljubomir, UNESCO web)

4- Capsa de conservació amb documents al interior calcinat durant l'incendi de l'Arxiu Històric de Osijek (Ljubomir, UNESCO web)

La destrucció documental durant les guerres de secessió iugoslaves: una estratègia de neteja ètnica / 30

En el següent mapa es poden observar alguns dels arxius i dels documents atacats, destruïts i/o confiscats de les diferents ciutats.

3-Mapa d'elaboració pròpia

O-arxius i documents destruïts

1-Karlovac

2-Drnis

3-Pridvorje

4-Beli

5-Luc

6-Tenja

7-Bapska

8-Podravska Slatina

9-Pazin

7.2 Bòsnia-Hercegovina

Bòsnia-Hercegovina fou, sens dubte, la ex república iugoslava més afectada, en tots els nivells, per les guerres; principalment degut a que va ser la guerra més llarga (3 anys) amb les conseqüències lògiques que això comporta en un territori. Aquesta característica la convertí en la guerra més cruel, amb més massacres i crims de guerra, fet motivat, entre altres, perquè la guerra que es va lliurar a Bòsnia fou la que més “participants” va tenir (musulmans, croats i serbis). Tal fou la magnitud de la tragèdia que tota l’ajuda humanitària provinent d’Europa es va bolcar, principalment, a Bòsnia. Un tipus de representació d’aquesta ajuda la trobem en les diferents accions promogudes, especialment, per l’UNESCO amb l’objectiu de rehabilitar el patrimoni destruït per les armes i les accions de guerra. Com ja s’ha dit, el present treball es centra en el patrimoni documental deixant de banda, però sense restar-li importància, la resta de patrimoni material e immaterial que també es va eliminar durant les guerres que es van produir a la dècada dels 90 en la regió dels Balcans.

Entre el patrimoni documental destruït de Bòsnia-Hercegovina ocupa un lloc rellevant el que integraven les diferents biblioteques de la zona. L’esdeveniment tràgic més conegut és, sens dubte, l’incendi de la Biblioteca Nacional i Universitària de Sarajevo durant la nit del 25 d’agost de 1992 mentre durava el setge més llarg de la història moderna; 1.395 dies d’atacs sobre la ciutat de Sarajevo. Les imatges que retraten l’incendi de la biblioteca, considerada un símbol del caràcter multicultural i multiètnic de Bòsnia-Hercegovina, es conserven i són visibles a dia d’avui tant en filmoteques com en pàgines web (entre elles, la pàgina de vídeos YouTube). Malgrat la distància del temps i l’espai, les imatges de la biblioteca en flames i els documents calcinats continuant sent esfereïdores e impactants. La mateixa UNESCO en la seva 27a conferència general convidava a totes les institucions, governs i associacions professionals a contribuir en la reconstrucció de la biblioteca conscients de la importància que significava la pèrdua de tants documents per aquella societat. L’incendi, provocat per les tropes sèrbies de Bòsnia, va aconseguir cremar 1,5 milions, aproximadament, de llibres i manuscrits, un 90% del fons total, tot i els esforços per evitar-ho tant de bombers com d’alguns ciutadans que van voler jugar-se la vida per salvar el màxim de llibres i documents possibles. Apart dels llibres, la Biblioteca conservava alguns fons dels Arxiu Nacionals. Segons Matko Kovačević, actual director dels Arxius Nacionals de Bòsnia-Hercegovina des del 2000, es van eliminar els següents documents;

- Unes 450 unitats de documents i manuscrits llatins, ciríl·lic, orientals.. entre el segle XVI-XIX.
- Unes 400 unitats, inventariades, de col·leccions orientals entre el s.XVII i el XIX.
- 200 col·leccions històriques (memòries, estudis, cartes, reportatges etc) entre el s. XVII i el s. XX.
- 130 feix de papers personals i familiars.
- 500 mapes d'entre el s. XIX i XX.
- 66.000 postals, partitures etc.

No convida a pensar en la casualitat el fet que fos un símbol multiètnic el que fou incendiat a mans sèrbies. És força conegut el pensament serbi de l'època i la voluntat de no reconèixer l'existència d'una consciència nacional bòsnia, prova d'aquest sentiment és la idea de repartir-se amb Croàcia el territori de Bòsnia-Hercegovina. Una idea ja manifestada en les diferents reunions entre els dos dirigents polítics. Alguns diaris occidentals es van fer ressò de l'existència d'aquest sentiment de desprestigi cap als bosnians amb la publicació d'un mapa on hi figurava el repartiment que hauria traçat el president croat, F. Tudjman, en una de les reunions amb Slobodan Milošević. L'article publicat al diari espanyol ABC el 8 d'agost de 1995 i consultable on-line a través de l'hemeroteca del mateix diari n'és un exemple força clar i entenedor sobre l'acritud que mostraven uns i altres envers el musulmans de Bòsnia.

Si de la Biblioteca Nacional es va salvar un 10% del fons, del Institut Oriental de Sarajevo només es va poder salvaguardar un 1%. L'Institut, que conservava documents de gran valor per la identitat cultural e històrica de Bòsnia, va ser atacat pels projectils serbis durant la nit del 16 de maig del 1992. El mateix Matko Kovačević menciona com a pèrdues més destacades les quatre col·leccions següents:

- "Manuscripta Turcica" integrada per 7.156 documents que van del s. XVI i el s. XIX
- "Sidžila" amb documents de les autoritats judicials que van del període 1631 al 1878.

- “Vilajetsky Archiv” amb més de 200.000 documents sobre l’administració local (ordres, decrets, minutes..) que contenien material sobre les tres últimes dècades de la dominació turca a Bòsnia (1852-1878).
- “Tapije” amb documents oficials de propietats i registre de terres que dataven des del segle XIX.

Apart, i entre altres documents perduts, també cal destacar la col·lecció “Defter” amb registres de protocol del segle XV al s. XVII en 142 rollos de microfilm, així com la col·lecció “Manuscripta” amb 5.236 manuscrits⁷ turcs, àrabs, perses i bosnians i que consistien en enciclopèdies, treballs d’història, geografia, filosofia islàmica.. en definitiva, un material ric per la cultura de Bòsnia.

Tot i que alguns investigadors han xifrat amb resultats menors les pèrdues documentals, tant del Institut com de la Biblioteca, tothom està d’acord que el buit documental produït per l’atac serbi va tenir fortes conseqüències al minvar la identitat dels ciutadans musulmans. Com detalla Kovačević, les majors col·leccions i documents que conservaven les dues institucions estaven molt relacionades amb la història dels musulmans. Especialment dolorós i greu, i molt relacionat amb la idea de memoricidi, és la destrucció de la col·lecció “Tapije” amb documents de valor probatori que permetien demostrar les propietats de molts musulmans de Bòsnia-Hercegovina. Val a dir que aquesta és una manera més d’esborrar la identitat dels mateixos musulmans; al eliminar els documents que provaven les seves propietats aconseguien poder deixar-los sense llar ja que l’eliminació documental anava acompanyada, tard o d’hora, de la destrucció de les seves propietats físiques (cases, botigues, negocis etc).

Sense llar i sense possibilitar de provar i reclamar les seves propietats un cop aquestes són destruïdes l’home és acaparat per un sentiment de pèrdua irreparable. És en aquest moment quan sorgeix, com a via alternativa i necessària, el sentiment de pertinença en una comunitat per tal d’intentar aferrar-se a uns orígens i una identitat. En el cas de Bòsnia, però, l’atac als documents esmentats anteriorment i que reflectien l’existència d’un passat de la població musulmana, foren un cop irreversible a la cultura i la identitat d’aquesta.

La destrucció documental no acabà en aquestes dues institucions sinó que s’expandí fins i tot més enllà de Sarajevo. Una de les altres institucions que conservava documents relacionats amb la història de Bòsnia eren els monestirs Franciscans que

⁷ 5.263 manuscrits segons l’Assemblea Parlamentària del Consell d’Europa reunida el 17 de juliol de 1993 per avaluar les pèrdues patrimonials de les guerres tant a Bòsnia com a Croàcia.

en aquest cas, conservaven centenars de documents pertanyents a l'època medieval, a l'administració turca i als dominis de l'Imperi austrohongarès.

És evident que qualsevol dany, ja sigui intencionat o sigui degut a una catàstrofe o una mala conservació, a un arxiu perjudica a la cultura d'un poble ja que provoca la pèrdua dels documents que conserva i que normalment estan relacionats amb la història d'aquest. De la mateixa manera, és lògic que un territori en guerra, on els bombardejos i atacs de l'enemic són constants durant tres anys, pateixi la destrucció de molts dels seus edificis; habitatges, institucions governamentals, institucions culturals etc. En el cas singular de Bòsnia, la destrucció de les institucions esmentades anteriorment (Institut Oriental, Biblioteca Nacional Universitària i els monestirs Franciscans) podria haver sigut fortuït degut al setge a la mateixa ciutat. Ho seria, o com a mínim ens ho faria pensar, en el cas que no hi haguessin hagut més danys a aquest tipus d'institucions, fet que com demostrarem a continuació no va passar.

Com comentàvem, la destrucció documental es va expandir fora de Sarajevo. En aquest sentit trobem que els arxius regionals de ciutats com Mostar, Tuzla, Bihać, Travnik també van patir els seus danys al patrimoni, tot i que molt menors en consideració amb els de Sarajevo, gràcies en part a l'aplicació de plans d'emergència.

Pel que fa als Arxius d'Hercegovina, situats a Mostar, contenien manuscrits i registres que documentaven la història de la regió des d'època medieval. A la mateixa ciutat de Mostar també es van destruir, entre altres institucions, uns 50.000 llibres de la Biblioteca de l'arquebisbat romà catòlic en el incendi provocat que va tenir lloc al 6 de maig de 1992. Un fet que denota, un cop més, la voluntat monoètnica dels serbis en el territori de Bòsnia i d'eliminar tot indici multiètnic. Un intent d'esborrar qualsevol document que provés i servís a les generacions futures que en algun moment del passat tant pobles musulmans com catòlics havien conviscut plegats. Precisament a Mostar i tota la zona sud-oest de Bòsnia hi predominava la presència croata, un poble majoritàriament de religió catòlica.

Segons András Riedlmayer (2002, 17) en un estudi realitzat el 2002 sobre la destrucció del patrimoni cultural de Bòsnia- Hercegovina afirma que 13 dels 19 municipis que va estudiar van veure com els arxius religiosos de la comunitat islàmica del municipi van ser destruïts juntament, en gran parts dels casos, amb l'edifici que allotjava la cancelleria islàmica. Aquest és el cas de poblacions com Srebrenica, Visegrad, Nevesinje etc. Una prova més de l'atac persistent a la cultura musulmana que habitava Bòsnia, un atac a la seva història.

7.3 República Srpska

De moment, la destrucció dels arxius descrits anteriorment prova un atac considerat i planificat als arxius que aglutinaven documents identificatius d'una cultura i d'un poble concret. Pot ser interessant fer una petita repassada per aquells arxius que es trobaven en la república de Srpska, i per tant, sota territori controlat per serbis. Patirien el mateix atac? O només s'atacaven aquells que continguessin documents relacionats amb la cultura musulmana? En l'informe "*War damage to the cultural heritage in Croatia and Bosnia Herzegovina*" realitzat el 24 de gener de 1997 pel Comitè de Cultura i Educació i presentat a l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa, es centrava l'atenció en el dany que havien sofert els diferents museus de la República de Srpska i les condicions amb les quals es trobaven, actualment, després de la guerra. L'informa conclou que els danys van ser ocasionats més per les pèssimes condicions de treball, pròpies d'un territori en guerra, que no pas per atacs concrets. De fet, l'únic cas en el que el museu va ser incendiat i es va perdre la totalitat de la col·lecció fou en el museu de la ciutat de Bileca. L'informe senyala que a la República de Srpska les destruccions van ser molt menys devastadores que les que es van produir als museus de Sarajevo i Mostar. Serà aquesta situació afí a la dels arxius d'aquest territori? Ens centrarem bàsicament en l'arxiu de Banja-Luka, i els arxius regionals de Foča i de Doboï.

La ciutat de Banja-Luka era el centre urbà més important dels serbis de Bòsnia i actualment es tracta de la capital de la República de Srpska. La font d'informació principal per l'anàlisi d'aquests arxius recau en George Mackenzie que, amb el suport de la UNESCO, al 1995 realitza una ruta pels diferents arxius nacionals i regionals de Bòsnia-Herzegovina analitzant les condicions dels serveis, i l'estat amb el qual han quedat després de la guerra a través de reunions i trobades amb els diferents directors de les mateixes institucions. Un informe molt semblant, en quant a metodologia, al realitzat sobre els museus pel Comitè de Cultura i Educació, esmentat anteriorment. Mackenzie afirma que l'arxiu va seguir funcionant malgrat la guerra amb tota la normalitat possible, i fins i tot es van programar i realitzar dues exposicions en col·laboració amb el museu local. Malgrat l'aparent normalitat que transmetia l'arxiu, això no significa que la ciutat de Banja-Luka visqués al marge de la guerra, ans al contrari, al ser la segona ciutat més gran en quant a població fou també de les que més atacs i bombardejos va tenir.

La ciutat de Foča tot i estar en territori serbi va ser una de les més afectades per la neteja ètnica. Al mateix mes que s'iniciava la guerra ja fou envaïda per les tropes

sèrbies, els quals van matar i/o expulsar tota la població musulmana que vivia a la zona. Fou tal el grau de bogeria ètnica que fins i tot van voler canviar el nom de la ciutat per anomenar-la “Srbinke” nom serbi que significa “lloc dels serbis”. Segons Mckenzie l’arxiu regional va perdre 5 treballadors durant la guerra. En l’Audiència Pública del Tribunal Internacional de Justícia de la Haia, celebrada el 17 de març de 2006, en el cas relatiu a la “*Aplicació de la convenció per la prevenció i càstig de crims de genocidi a Bòsnia Hercegovina vs. Sèrbia i Montenegro*”⁸ es compte amb la presència de András Riedlmayer per testificar sobre la destrucció del patrimoni cultural, religiós i arquitectònic de Bòsnia-Hercegovina. A. Riedlmayer és investigador de la Universitat de Harvard centrat en la destrucció cultural durant el conflicte de l’antiga Iugoslàvia i autor del treball “*Destruction of Cultural Heritage in Bosnia Herzegovina, 1992-1996: A post-war survey of selected municipalities*” entre altres treballs de la mateixa temàtica. En l’Audiència Pública Riedlmayer confirma, amb imatges, la destrucció del arxiu islàmic situat a la part del darrere d’una mesquita en Foča que guardava documents de gran importància tant per la comunitat com per l’economia d’aquesta com són les escriptures, donacions etc .

Un detall molt interessant que explica A. Riedlmayer de la ciutat de Doboj és el fet que “good people, local Serbs” (International Court of Justice, 38) van amagar els arxius parroquials que contenien registres de matrimonis, naixements, enterraments etc, a petició del sacerdot després de veure, per primer cop, la seva església atacada pels serbis al maig del 1992. Mesos més tard, quan els serbis van registrar la casa parroquial a la recerca d’aquests documents van haver de marxar amb les mans buides. Els documents van ser retornats per la gent del poble al final de la guerra. Es tracta d’una de les poques anècdotes positives de la guerra en que també se’n demostra com els serbis van anar a buscar documents de vital importància per la comunitat catòlica de Doboj com eren els registres de la parròquia i on quedava registrats els naixements, els matrimonis, enterraments, batejos.. En definitiva, documents lligats estretament amb la identitat d’una persona al certificar la seva existència i la dels seus avantpassats. Un atac directe a la població.

En el següent mapa es pot observar els arxius anomenats anteriorment i que van ser atacats per l’exèrcit enemic.

⁸ El document per escrit que narra la sessió és accessible a <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/10628.pdf> [Consulta: 18 de maig del 2012].

4-Mapa d'elaboració pròpia.

O-arxius atacats.

1-Srebrenica

2-Visegrad

3- Foca

4-Nevesinje

5-Travnik

6-Doboj

7.4 Kosovo

La guerra de Kosovo també va tenir com a “tàctica” militar constant la destrucció d'aquells edificis culturals destinats a guardar la memòria documental; els arxius. El cas particular de Kosovo s'ha vist agreujat pel fet de no haver adoptat mesures de prevenció ni plans d'emergència com si ho van fer, tot i que de forma molt limitada, els governs de Bòsnia i Croàcia. Es per aquest motiu, que es calcula que les “destrosses” documentals poden arribar a xifres molts superiors que en els dos anteriors casos.

Abans d'analitzar els diferents arxius del territori de Kosovo és important destacar dos testimonis que actuen com una prova irrefutable per demostrar com la lluita entre el poble serbi i kosovar va tenir com un dels seus principals objectius localitzar i eliminar la documentació referent a la població, preveient molt probablement les conseqüències que podia tenir la pèrdua de documents identificatius pels habitants.

Al 1999, a finals del conflicte, el govern serbi, des de Belgrad, va confiscar els registres civils oficials dels kosovars. La pèrdua d'aquesta documentació suposà pels kosovars una pèrdua d'identitat així com problemes alhora de fer tràmits administratius, unions matrimonials, circulació de població a altres països etc. Per altre banda, suposa, una violació a l'article 18 del III Conveni de Ginebra de 1949 relatiu al tractament dels presoners de guerra en que s'estableix que a aquests no els hi podrà faltar mai el document d'identitat.

No va ser fins fa pocs mesos, després de dotze anys del final del conflicte i tres de la proclamació d'independència de Kosovo, quan Sèrbia i Kosovo van seure a negociar, a través de la Unió Europea, condicions per intentar refer-se del mal provocat en el passat i buscar solucions per millorar les condicions de les respectives poblacions. Entre els acords presos a principis del juliol del 2011 hi trobem el compromís de Belgrad de realitzar còpies certificades dels registres civils que es troben en mans de Sèrbia i facilitar-les a les autoritats de Pristina.

El segon testimoni d'aquesta confiscació de documents identificatius el trobem en les declaracions dels mateixos albanokosovars. L'organització internacional Human Right Watch, dedicada a la defensa dels drets humans i a l'aplicació de la justícia en els territoris on aquests han estat violats, en un dels seus llibres editats *“Under Orders: War Crimes in Kosovo”* documenta crims de guerra com la tortura, l'assassinat o les expulsions forçades que els serbis van cometre contra la població albanokosovar entre el 24 de març i el 12 de juny de 1999, la primavera en que la OTAN va decidir intervenir en el conflicte a través d'una ofensiva aèria; bombardejant el que quedava de Iugoslàvia (Sèrbia). En el llibre apareix el relat de diferents testimonis que expliquen

com els serbis tenien com a pràctica habitual en molts municipis apropiar-se, robar i en alguns casos cremar els documents identificatius dels habitants, juntament amb objectes de valor material com joies, rellotges etc. Serbis confiscant els documents d'identitat dels albanokosovars expulsats cap a Albània, una pràctica utilitzada per tal de dificultar i evitar, així, el retorn d'aquests al país. Pels serbis aquesta era una manera de netejar el territori de població d'ètnia albanesa.

Una estratègia de neteja ètnica i migracions forçades que també es pot copsar en els testimonis que apareixen en els 20 DVD que conformen el *"Witness Kosovo project"* (1999). Un projecte documental realitzat per cinc periodistes albanokosovar que a través de l'organització Witness s'endinsen a Kosovo per documentar les violacions de drets humans que s'hi van produir a través d'entrevistes amb testimonis dels fets i la gravació d'imatges de les escenes on es van produir les massacres.

Tornant al primer testimoni que explicàvem, es tracta d'una situació que demostra com els serbis van confiscar els registres civils que *a priori* estaven en mans de Kosovo. Una documentació que es trobava en els arxius de Kosovo, la única manera doncs d'apropriar-se d'aquests documents era entrant a l'arxiu.

A través d'una missió de treball que té lloc a principis del mes de desembre de 1999 coordinada entre la UNESCO, la Comissió Europea i l'ICA, un equip format per Bruce Jackson i Wladyslav Stepniak recorre alguns arxius de Kosovo. Tenien com a objectiu avaluar la situació dels arxius en aquell moment, recent acabada la guerra, determinar futures vies d'acció per tal de salvaguardar documents i arxius en perill d'extinció, iniciar projectes de restauració.. D'alguna manera, el que pretenien era realitzar accions per tal d'evitar que es repeteixi una situació similar. El treball, anomenat *"General Assessment of the Situation of Archives in Kosovo"*, remarca que els danys a arxius van tenir lloc particularment al oest de Kosovo. Dels pocs arxius que analitzen hi trobem l'Arxiu Històric de Decan (Junik) l'únic de la llista d'arxius que integra l'informe que fou totalment destruït pels serbis al març de 1999.

Dels Arxius de Kosovo (Pristina) van eliminar unes 300 capses d'arxiu que contenien documents sobre la història del territori; la colonització agrícola (1914—1942), així com els del Tribunal del districte de Prizren. També van confiscar registres financers de la dècada dels 90 i l'eliminació de llibres en albanès procedents de la biblioteca de l'oficina de registre. De les converses entre Jackson i Stepniak amb el director de l'Arxiu de la ciutat de Pristina, aquest expressa la seva creença de que molts registres civils i cadastrals van ser traslladats cap a Sèrbia.

L'any 1998 en el territori de Kosovo hi convivia minories tan disperses com turcs, serbis, gitanos etc, tot i així els albanesos musulmans eren la majoria, un 81% en el cens de 1991. És per això que també trobem arxius islàmics destruïts a mans sèrbies, seguint la metodologia emprada a Bòsnia. Entre ells cal destacar l'Arxiu Islàmic de Pec totalment calcinat pel foc i l'Arxiu Històric de la Comunitat Islàmica de Pristina cremat pels serbis el 13 de juny de 1999. Les càmeres de televisió van poder gravar imatges, d'aquesta manera tothom va poder veure com es cremaven documents tant valuosos per la història i la cultura islàmica. Les comunitats islàmiques de les ciutats de Dakovica, Srbica, Glogovac, Suva Reka i Lipjan també van veure destruïts, ja fos de forma parcial o total, els documents que guardaven als seus arxius. Documents històrics que denotaven la rica cultura de la religió fundada per Mahoma; manuscrits perses del s.XII, llibres escrits en turc otomà, àrab i alguns en albanès, així com manuscrits del s.XVII o documents únics com fou la pèrdua d'un poema en honor a Mahoma per celebrar el seu naixement durant la festa musulmana de Màwlid an-Nabí.

En una entrevista radiofònica al programa "*Law report*", programa que reflexiona sobre aspectes del dret i de la justícia inclòs dins la programació de la cadena australiana *ABC Radio National*, Andras Riedlmayer rememora una imatge gravada a la seva ment durant la seva estada a Kosovo on es veu milers de pàgines d'exemplars del llibre sagrat de l'Islam, l'*Alcorà*, arrencats de les cobertes pertinents, arreplegats i cremats per les milícies sèrbies. L'*Alcorà*, la joia de la corona de la cultura islàmica, arrencada i calcinada. En realitat, què, sinó això, és un intent de neteja ètnica, d'un poble?

El grau de confiscació de documents queda palès en la resolució aprovada per l'assemblea general de les Nacions Unides (29 febrer del 2000) on s'exigeix a les autoritats de Sèrbia i Montenegro a retornar la documentació i els arxius oficials kosovars ja hagin estat confiscats o destruïts, en aquest últim cas s'insta a facilitar "la restauración o reconstrucción objetiva y ordenada".

Per fer-se una idea de la destrucció documental es pot observar en el següent mapa on hi han senyalitzats alguns dels principals arxius destruïts a l'ex província de Kosovo.

5-Mapa d'elaboració pròpia.

x- arxius atacats

1-Decan

2- Srbica

3-Glogovac

4- Suva Reka

5- Lipljan

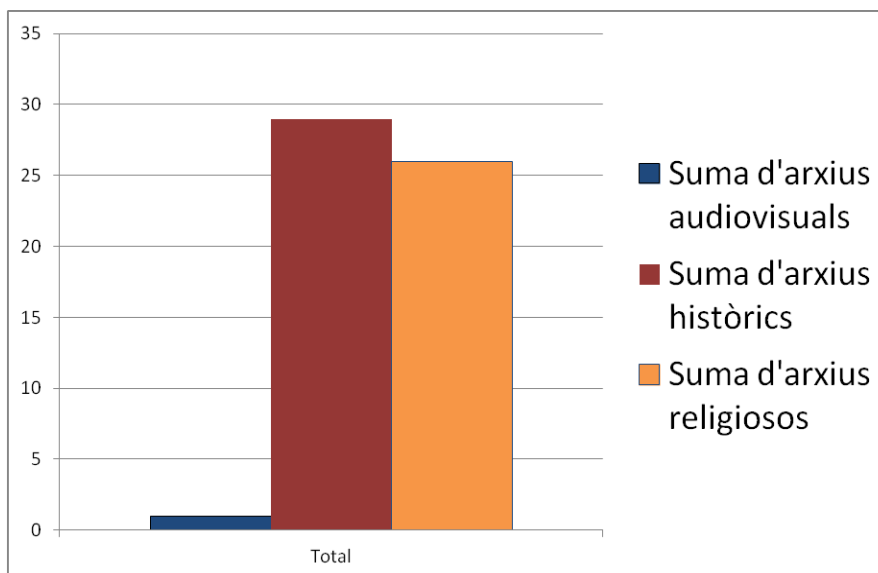

8 Anàlisi comparatiu dels tres casos

Un cop vista la destrucció documental que van patir les ex repúbliques de Croàcia i Bòsnia i l'ex província de Kosovo es poden començar a treure algunes conclusions que permeten confirmar la hipòtesi inicial. Aquesta, defensava la idea d'una destrucció documental com a estratègia militar, i no pas com un dany col·lateral o una conseqüència fortuïta de la guerra. Una estratègia militar que a través de la destrucció d'arxius i documents pretenia "contribuir" en una neteja ètnica del territori ja iniciada a través de genocidis i crims de guerra.

En els tres capítols anteriors ja s'han anat observant i explicant anècdotes, situacions i episodis de la guerra que afirmen la hipòtesi inicial. La confiscació, per part dels serbis, dels documents identificatius dels albanokosovars per evitar el retorn d'aquests a Kosovo és un dels millors exemples d'aquesta política de neteja ètnica. També l'incendi provocat a un dels símbols multiètnics de Bòsnia, la biblioteca de Sarajevo, denota un sentiment monoètnic per part dels serbis en un territori que si per alguna cosa es caracteritzava era per l'existència de diferents pobles i ètnies.

Tot i així, hi ha més arguments per pensar que la destrucció d'arxius no fou fortuïta sinó que en realitat tenien ben clar què havien de destruir. Una de les millors maneres per exemplificar la hipòtesi és observar la tipologia dels arxius que es van destruir. En el gràfic següent es pot veure les tipologies més comunes dels arxius destruïts en els tres casos d'estudi:

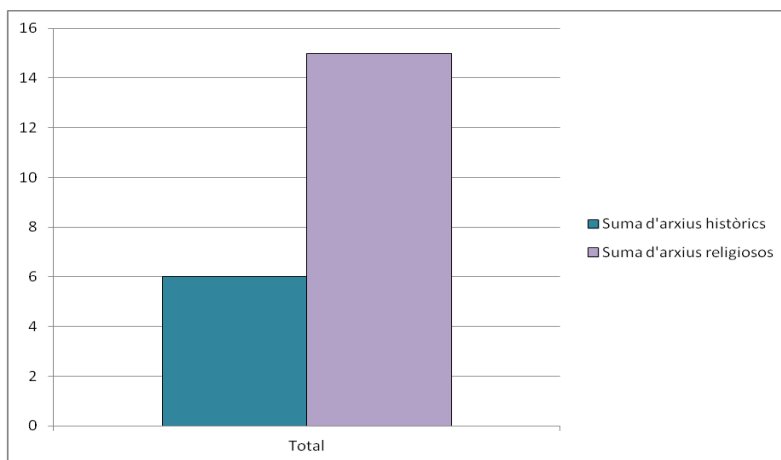

Font:Elaboració pròpia

Com es pot observar, les tipologies més comunes són els arxius religiosos i els històrics. En els primers es pot subdividir entre els arxius amb documentació referent a

la religió catòlica i els arxius de les comunitats islàmiques. Si s'entra dintre la singularitat de cada cas, es pot veure com a Croàcia la tipologia d'arxiu que més es va eliminar, destruir i/o patir danys fou els històrics. De religiosos, en aquesta zona, es van danyar els arxius i/o biblioteques dels monestirs dominicans i franciscans de religió catòlica. Els croats són majoritàriament d'aquesta religió i, a més, pràcticament no hi havia presència musulmana a la zona, això explica que en el cas de Croàcia no s'eliminessin arxius islàmics ja que la seva existència era gairebé nul·la. El fet que els arxius històrics fossin els que més pèrdues documentals van tenir pot tenir la seva causa en el motiu de la lluita entre serbis i croats. Com afirma Kolanović en la seva carta com a director dels Arxius de Croàcia, a Zagreb, enviada al 1992 al secretari de la UNESCO, els serbis destruïren els arxius per així esborrar qualsevol document que servís de prova per demostrar la presència croata a la zona des de temps remots. Els arxius històrics són els que més documents tenen referents a la història i la identitat d'un poble. No és d'estranyar, doncs, que per aquest motiu una de les tipologies documentals més perseguides, danyades i eliminades fossin els llibres i registres cadastrals i en segon lloc, els registres civils (naixements, matrimonis, defuncions..) que demostren la identitat i l'existència d'una població, així com els vincles o lligams que els uneix.

Com comentàvem, a Croàcia es destrueixen més arxius històrics que religiosos. Tot el contrari que els dos altres casos. A Bòsnia, com es pot observar en la següent gràfica, els arxius religiosos destruïts per les tropes sèrbies superen la quinzena, i gran part d'ells són islàmics. Una situació, aquesta, molt lligada a la realitat de Bòsnia amb una forta presència musulmana i a la voluntat dels serbis de la República de Sprska; provocar la fugida dels musulmans de Bòsnia, realitzar una neteja ètnica del territori.

Font:Elaboració pròpia

Destruïnt els arxius de la comunitat islàmica eliminaven els rastres de la presència dels musulmans en el territori de Bòsnia, apart de suposar un atac frontal a la cultura, la

història i la identitat musulmana. A Kosovo la destrucció d'arxius històrics i religiosos està més igualada en quant a número d'arxius. Les dues anècdotes explicades pel cas de Kosovo mostren com la documentació que més perseguien les tropes sèrbies eren els registres civils i els documents cadastrals. També, com s'ha vist, passa a Bòsnia i Croàcia, fet que ens demostra que no només es va tractar d'un conflicte bèl·lic sinó que també un conflicte ètnic i religiós.

9 Tribunal Penal Internacional per l'Antiga Iugoslàvia

Al 25 de maig de 1993 Bòsnia es trobava en una situació problemàtica en tots els nivells. S'anava descomponent a través d'una guerra que havia passat de ser un enfrontament bipolar a ser una guerra de tots contra tots; augmentaven els crims, els bombardejos i els atemptats a les principals ciutats musulmanes, i en conseqüència s'incrementava el nombre de víctimes. Iugoslàvia anava desintegrant-se i es convertia en diferents territoris on els crims de guerra i les violacions dels drets humans eren el pa de cada dia. No és d'estranyar, doncs, que aquell dia de maig de 1993, a l'edifici de Nova York on resideix la seu de la ONU, el Consell de Seguretat adoptava la Resolució 827 en que es decidia:

“Establecer un tribunal internacional con la finalidad exclusiva de enjuiciar a los presuntos responsables de las graves violaciones del derecho internacional humanitario cometidas en el territorio de la ex Yugoslavia entre el 1 de enero de 1991 y una fecha que el Consejo de Seguridad determinará una vez restaurada la paz”.

L'estatut del Tribunal Internacional per l'Antiga Iugoslàvia li dona jurisdicció per jutjar a aquelles persones físiques que hagin comès violacions dels drets humans, crims contra la humanitat, genocidis i les infraccions greus establertes a les Convencions de Ginebra de 1949. Dins el marc del Dret Internacional Humanitari (DIH) les Convencions de Ginebra s'erigeixen com l'instrument legal per regular a través d'una sèrie de protocols i convenis que tenen com a objectiu protegir a les víctimes; tant militars com civils, ja siguin presoners de guerra o ferits, tots aquells que es pugui veure afectats per les conseqüències de la guerra o de l'ocupació parcial, o total, d'un altre país. Arran de la creació del TPIY es van crear, a la mateixa dècada dels 90, el Tribunal Penal Internacional per a Rwanda (1994) i el Tribunal Penal Internacional. D'aquesta manera, i en base als principis d'imparcialitat, neutralitat i humanitat, el DIH, a través de la teoria establerta en els Convenis de Ginebra i a través de la pràctica que té lloc en els Tribunals Penals, eleva la responsabilitat d'impartir justícia com un element indispensable per aconseguir que imperi la pau.

El judici sobre les persecucions i els crims contra la humanitat té el seu origen en el judici de Nuremberg, i per tant es pot afirmar que el TPIY s'inspira en aquest episodi de la història contemporània. Malgrat tot, hi ha algunes diferències com per exemple l'absència, en el segon, de la pena de mort que si constava com a màxim càstig a Nuremberg. Aquest últim estava format per jutges provinents dels diferents països que conformaven el bàndol aliat i vencedor de la Segona Guerra Mundial. Aquest fet encetà una problemàtica que s'evidencia en les crítiques en contra de la metodologia

empresa en un judici imparcial, on només es demanaven responsabilitats al bàndol perdedor i responsables del extermini nazi. Però en cap cas es va jutjar o es va discutir el tracte que van rebre els alemanys un cop va tenir lloc el desembarcament de Normandia o les barbaritats que els mateixos aliats van cometre com foren el llançament de les bombes atòmiques a les ciutats d'Hiroshima i Nagasaki, o la brutalitat dels crims als boscos de Katyn, entre molts d'altres. El jurista d'inicis del s. XX Hans Kelsen (1881-1973) fou un dels més crítics amb el procés de Nuremberg;

“El castigo de los criminales de guerra debería ser un acto de justicia y no la continuación de las hostilidades mediante instrumentos formalmente judiciales pero dirigidos realmente a satisfacer la sed de venganza. Y es incompatible con la idea de justicia que sólo los Estados vencidos sean obligados a someter a sus ciudadanos a la jurisdicción de una Corte internacional para el castigo de los crímenes de guerra” (Kelsen, 2003).

Al fil de la denúncia de Kelsen a la imparcialitat de Nuremberg tornem al TPIY, el qual si d'alguna cosa més es diferencia de Nuremberg és que neix amb intenció d'un caràcter parcial. Des de la seva creació ha jutjat a més d'un centenar de criminals de tots els bàndols; Milošević, Gotovina, Karadžić entre molts altres. Tant vencedors com perdedors han passat pels tribunals. Tot i així, sovint ha estat criticada la falta d'acusacions a dirigents occidentals que indirectament també van col·laborar en la successió de les diferents guerres. És per això que sovint s'ha jutjat el presumpte caràcter parcial del Tribunal.

Amb seu a La Haia el Tribunal té, doncs, la funció de jutjar a aquells que van cometre crims a la zona de l'antiga Iugoslàvia i això inclou, per tant, les guerres d'Eslovènia, de Croàcia, de Bòsnia, i de Kosovo. En principi Macedònia en quedava exclosa de ser jutjada pel Tribunal.

El que ens interessa destacar en aquest treball sobre el TPIY és el paper que ha tingut la documentació en els diferents judicis. Fins ara s'ha analitzat la documentació que es va destruir durant les guerres de secessió iugoslaves i s'ha demostrat que es tractava d'una estratègia per aconseguir el propòsit de neteja ètnica. Fet que ens demostra el paper dels arxius en la societat i en l'individu com a dipositaris de memòria, patrimoni i identitat. Sense la documentació que es va destruït s'ha pogut veure que molta gent es va quedar sense instruments per demostrar i recuperar les seves propietats, es van quedar sense llar i, sobre tot, sense una identitat, tant individual com col·lectiva. No existia una prova escrita de la seva existència. Eliminants els documents es violaven els drets humans de moltes persones. El valor probatori dels documents és el que

permet que coexisteixi la relació entre arxius i drets humans. Sense aquest valor probatori la relació és nul·la ja que els documents no podrien demostrar l'existència d'un individu, de les seves propietats o la història d'una comunitat.

Aquest valor probatori dels documents el trobem també en els judicis realitzats en el Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia. És en aquest escenari on la utilització dels documents pot servir per reivindicar la veritat, impartir justícia, i per contribuir en la construcció d'una societat democràtica on es respectin els drets dels individus establerts en la Declaració Universal dels Drets Humans. És per això que un cop explicat i analitzat el valor probatori del document així com l'escenari on aquests són utilitzats, en les següents pàgines ho exemplificarem amb alguns casos reals: judicis celebrats al TPIY on la documentació ha tingut un pes específic ja sigui en positiu o en negatiu de cara a la resolució de la sentència final.

Els fets que tingueren lloc a Dili, capital de Timor Oriental al maig del 2006 (Huskamp, 2006, p.2) on van desaparèixer documents, reunits per la Unitat de Crims Greus, que permetien jutjar als responsables de la devastació del país que va tenir lloc a l'estiu de 1999 en ple procés d'independència, reivindiquen dues realitats. Reivindiquen no només el paper dels documents dins els Tribunals, sinó que també ens permet percebre la necessitat de conservar i mantenir en bones condicions de preservació els documents i els arxius per tal de poder utilitzar-los i consultar-los. Si es perden els documents ens quedem sense proves per demostrar fets. En base aquesta premissa se'ns fa necessari establir mesures de conservació i de salvaguarda per tal d'evitar o reduir les pèrdues. Amb aquestes mesures potser les pèrdues de documents que va tenir lloc a Bòsnia, Croàcia i Kosovo s'haurien reduït. Sembla clar, però, que l'experiència és un grau. I ja sigui fruit d'aquesta o per sentit comú els arxius del Tribunal, en mans de les Nacions Unides per ser creadora dels organismes, es troben en un lloc segur així com s'han realitzat còpies d'alguns documents de vital importància pels judicis. També s'ha negociat que quan el TPIY deixi d'operar, els seus documents siguin traslladats a Nova York, on serien custodiats per l'Arxiu de les Nacions Unides. La mateixa Trudy Huskamp és una de les defensores que els documents que conformen tots els Tribunals siguin custodiats en un sol arxiu situat a l'Haia, els "Arxius judicials Internacionals"⁹, que no només permetrien millorar la seves condicions de conservació sinó també fer accessibles els documents als investigadors i al públic interessat.

⁹ Per més detalls es pot trobar un desenvolupament de la seva proposta a Huskamp, Trudy "Temporary Courts, Permanent records". *United States Institute of Peace*. [on line]. Special Report 170 (2006). <<http://www.usip.org/publications/temporary-courts-permanent-records>> [19 de juny de 2012]

10 La destrucció cultural com a delicte

El cas que s'explica a continuació no es tant remarcable pel que fa el caràcter probatori dels documents sinó per un dels delictes que s'atribueix al condemnat; la destrucció de documents i de patrimoni cultural, entre altres crims de guerra. La mateixa destrucció que s'ha detallat i repassat en aquestes pàgines però en major mesura ja que aquí només s'ha parlat de la destrucció documental. Tot i així, l'acusació realitzada per destrucció de patrimoni cultural, històric i religiós és un bona manera d'adonar-se de la dimensió del crim i de les conseqüències que suposà la pèrdua patrimonial per la població.

Cas de Momčilo Krajišnik

Abans d'entrar en el món de la política, Momčilo Krajišnik havia estat director financer d'una de les companyies més importants d'enginyeria de Bòsnia Hercegovina, la firma Energoinvest. A través de la seva amistat amb Radovan Karadžić, líder dels nacionalistes serbis de Bòsnia, s'afiança com el seu millor i més pròxim col·laborador. Junts va fundar el Partit Democràtic Serbi (SDS) i durant els dos anys previs a la guerra Krajišnik fou el president de l'Assemblea Nacional de la República de Sèrbia de Bòsnia. A l'abril del 2000, prop de Sarajevo, soldats francesos de la OTAN arrestaren a Krajišnik per l'acusació de crims de guerra i genocidi dictada pel TPIY.

Finalment, Krajišnik fou condemnat a 20 anys de presó. La novetat del seu cas radica en que també fou acusat per destrucció de béns culturals, entre altres crims de guerra. Encara que aquest fet només ocupi una part de l'acusació, la destrucció del patrimoni es considera un crim contra la humanitat ja que, com s'ha explicat al llarg del treball, s'identifiquen com un element d'identitat de les persones i d'una comunitat.

A través de la pàgina web del Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia es pot consultar gran part de la documentació generada durant el procés judicial de Momčilo Krajišnik. Tant en les acusacions consolidades realitzades al 9 de març del 2001 com les realitzades un any més tard, al març del 2002, es pot llegir l'acusació per la destrucció de monuments culturals. En la primera s'acusa tant a l'acusat com també a R. Karadžić i a Biljana Plavšić de que "During and after the attacks on these municipalities, Bosnian Serb forces systematically damaged and destroyed Bosnian Muslim, Bosnian Croat and other non-Serb cities, towns, villages and property, including homes, businesses, cultural monuments and Muslim and Roman Catholic sacred sites. Buildings were shelled, torched or dynamited"(ICTY, 2001) entre l'1 de juliol del 1991 i el 30 de desembre del 1992. L'acusació remarca que només quedessin intactes edificis relacionats amb la religió ortodoxa sèrbia, un fet exemplificador de la

destrucció intencionada que es va dur a terme per part sèrbia com a mitjà per aconseguir la neteja ètnica.

Per altre banda, en la segona, la de 1992, hi trobem una llista detallada dels diferents monuments culturals i religiosos destruïts per ordre de l'acusat. Generalment es tracta de mesquites i esglésies catòliques de fins a 29 municipis diferents, els dos edificis religiosos més sagrats tant per la cultura islàmica i la catòlica respectivament.

El cas de Krajišnik no és l'únic. el cas de Slobodan Milošević que també fou culpable de part de la destrucció patrimonial de Croàcia, Bòsnia i Kosovo. Anteriorment, però, al 18 de març del 2004 es produí la sentència de Miodrag Jokić condemnat a 7 anys de presó i acusat també, entre altres crims, de la destrucció, a mans dels soldats que comandava, de *"institutions dedicated to religion, charity, education, and the arts and sciences, and historic monuments and works of art and science were damaged or destroyed"* (ICTY, Case Information Sheet) del casc antic de la ciutat de Dubrovnik, declarada Patrimoni Cultural per l'UNESCO.

Aquestes acusacions han estat possibles gràcies a l'existència d'un marc legal exemplificat en diferents convenis internacionals, dintre dels quals s'inclou el Conveni de la Haia (1954) per a la protecció de patrimoni cultural en cas de conflicte armat, i la seva revisió al 1999. Però no només la destrucció del patrimoni està considerada un crim, també la confiscació de documents, tal i com s'ha vist que va passar a Kosovo, està illegalitzada en el III Conveni de Ginebra (1949). En el seu article 18 quedà pales que *"nunca deberá faltar a los prisioneros de guerra el respectivo documento de identidad. La Potencia detenedora se lo proporcionará a quienes no lo tengan"*. Tot el contrari de l'actitud que l'exèrcit serbi va tenir amb els kosovars.

En els dos casos següents veurem el paper que ha tingut la documentació, en un cas, i la seva absència, en un altre cas, com a prova judicial o, com a testimoni d'uns fets, i que a través del seu contingut i la informació que contenia influí en la sentència final del judici

10.1 Genocidi de Srebrenica

La lamentable matança de 8.373 bosnians que va tenir lloc a la ciutat de Srebrenica al juliol de 1995 a mans de l'exèrcit serbobosnià encapçalat per Ratko Mladić no va passar desapercebuda ni per l'escena internacional ni pel Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia. A través de la sentència a Radislav Krstić, un dels principals

partíceps i col·laboradors de la matança i condemnat per ella anys després, el TPIY declarava els fets de Srebrenica com un autèntic acte de genocidi.

En la mateixa línia, el 26 de febrer de 2007 el Tribunal Internacional de Justícia (TIJ) qualificava de genocidi l'episodi de Srebrenica tot i que exculpava a Sèrbia de voluntat d'extermini durant la Guerra de Bòsnia. El màxim òrgan judicial de la ONU si denunciava a Sèrbia per no haver impedit el genocidi de Srebrenica però a la vegada l'eximia de responsabilitats sobre el crim de genocidi contra els bosnians. La causa del resultat de la sentència, que no només va deixar perplexos als bosnians, recau en els documents i el seu valor probatori com a principals protagonistes. L'exculpació de Sèrbia per part del TIJ es deu, ni més ni menys, que a la falta de proves documentals que provessin la voluntat de Sèrbia d'iniciar una campanya de neteja ètnica i la participació directa de l'exèrcit iugoslau. En la sentència es reconeixia l'ajuda que Sèrbia va oferir als serbobosnians, principalment en quan a armament i temes econòmics, però es considerava que Sèrbia no tenia coneixement de les intencions de genocidi dels serbis de Bòsnia. Per tant, ens trobem que l'element que hagués determinat la balança, la sentència en aquest cas, són els propis documents. La falta d'aquests no es deu a la seva no existència sinó a que la documentació enviada per Sèrbia al Tribunal estava censurada. Abans de l'enviament de la documentació es van extreure aquells documents potencialment perillosos per la seguretat de l'Estat, aquells documents que provaven l'acusació de genocidi. Un fet que demostra la importància ja no només de la figura de l'arxiver com a professional capaç de gestionar la documentació i respectar la integritat del fons i dels documents que poden ser cabdals en la lluita pel respecte als drets humans, sinó també el valor probatori del document capaç de determinar una sentència.

L'arxivera Ana Maria Almeida Camargo destaca la importància de contextualitzar la documentació que arriba a un tribunal, sigui del tipus que sigui, la necessitat de realitzar un examen crític de la documentació que arriba per tal de verificar el seu caràcter probatori. Les paraules de l'arxivera brasilera fan referència a la documentació procedent dels cossos policials d'un Estat repressor ja que en la majoria dels casos mai són fiables 100%. Tot i així, les seves paraules també són aplicables al cas de Sèrbia i a la intervenció de l'Estat en la documentació per tal de cobrir-se les espatlles en un tribunal, confiscant aquells documents que poden perjudicar l'Estat. D'alguna manera, en les paraules de Almeida Camargo es recalca la importància de detectar les propietats essencials dels documents, explicades en el capítol anterior, que permeten dotar-los de confiança per poder ésser usats en un tribunal com a testimonis d'uns fets. Però també denota la necessitat bàsica d'accedir als documents

per tal d'usar-los com a instruments per restaurar béns patrimonials i drets humans, i, molt especialment, que aquests documents estiguin desclassificats, conservats i béns gestionats per un equip professional que respecti el codi deontològic de la seva professió.

Tornant a les sentències dictades pel TPIY als generals serbobosnians protagonistes de Srebrenica, cal subratllar les paraules del jutge del cas Radislav Krstić, Theodor Medon que confirmava la certesa de que les forces serbobosnies van cometre genocidi per tal d'intentar eliminar una part de la població musulmana de Bòsnia. La paraules convincents i segures del jutge es deuen a l'existència, aquest cop si, de testimonis i proves documentals que demostren la certesa dels fets.

L'entrega d'una sèrie de fotografies aèries per part de Madeleine Albright, l'emisària del llavors president d'EUA, Bill Clinton, a les Nacions Unides el 9 d'agost de 1995 van servir per denunciar al Consell de Seguretat de l'ONU la matança de Srebrenica. Les fotografies, procedents dels arxius fotogràfics de la CIA, mostraven una zona en que es veia la terra remoguda i que servia perquè els EUA denunciés l'existència de fosses comunes.

- Fotografia aèria
entregada a l'ONU per
M. Albright

El cert és que mai s'ha discutit l'autenticitat de la fotografia però si el seu contingut, la denúncia que es feia a través d'ella. Molts historiadors i analistes, han mostrat opinions contràries respecte a que la fotografia mostrés amb claredat l'existència d'una fossa comuna. Una de les crítiques més en pugna sobre les fotografies i sobre l'ús que s'ha n'ha fet de la tragèdia de Srebrenica és la realitzada per Edward Herman que recorda que “neither Albright nor anyone else has ever shown a satellite photo of people

actually being executed, buried, or dug up for reburial, or of trucks conveying thousands of bodies elsewhere “ (E.Herman, 2005)¹⁰. Ja fos motivada per interessos propis o no, el fet es que l'entrega d'aquestes proves documentals fotogràfiques fou crucial per destapar el cas.

El TPIY per tal de poder culpar els caps de les forces dels serbis de Bòsnia i instigadors de la matança de Srebrenica, com és el cas de Ratko Mladić, utilitzaren com a proves documentals moltes gravacions de veu degut a que moltes de les ordres foren donades per via oral. Entre altres documents també destaquen les notes manuscrites del propi Mladić on es detallava els seus plans de crims de guerra i matances, i els vídeos. En aquests si inclouen entrevistes que el mateix general va donar per aquella època així com altres que demostren la seva implicació en la matança de Srebrenica. Apart d'aquests i altres documents , tant en el judici de Mladić com en d'altres generals participants de Srebrenica s'hi inclouen una gran amplia majoria de testimonis orals que han testificat en el TPIY. A través de la pàgina web del Tribunal es pot seguir les parts del judici ja celebrades i on es mostren els diferents documents presentats per l'acusació¹¹.

Tant en els diferents documents, sigui quin sigui el suport i la tipologia, com en els testimonis orals s'evidencia de forma clara la implicació d'aquests generals en la matança. A la vegada, s'evidencia el valor probatori dels documents.

¹⁰ Accessible a <http://www.zcommunications.org/the-politics-of-the-srebrenica-massacre-by-edward-herman> [Consulta:5 de juliol de 2012]

¹¹ Un dels videos més destacats i on es mostren diferents documents presentats per l'acusació es tracta de la sessió celebrada el 16 de maig del 2012 contra Ratko Mladić. Consultables tan per la pàgina web del TPIY com pel youtube. <http://www.youtube.com/watch?v=pXgw1mRUao0&feature=relmfu> [Consulta: 5 de juliol del 2012]

10.2 Milošević

El 3 de juliol de 2001 s'inicià el judici contra Slobodan Milošević, el president de Sèrbia (1989-1997) i *a posteriori* de Iugoslàvia (1997-2000), durant els anys de desintegració d'aquesta. Un dels protagonistes en primera línia de les guerres de secessió iugoslaves, "el carnisser dels Balcans" com se'l anomenà durant els últims anys de la seva vida. Milošević fou acusat de genocidi i crims de guerra, fet que el convertí en el primer ex cap d'Estat que compareixia davant d'un tribunal internacional. A més a més, també fou acusat de la destrucció de patrimoni a Croàcia:

"The deliberate destruction of homes, other public and private property, cultural institutions, historic monuments and sacred sites of the Croat and other non-Serb population in Dubrovnik and its environs, Vukovar, Erdut, Lovas, Šarengrad, Bapska, Tovarnik, Voćin, Saborsko, Škabrnja, Nadin, and Bruška." (ICTY, "Case information Sheet. Milosevic, 2)

A Bòsnia:

"The intentional and wanton destruction of homes, other public and private property belonging to Bosnian Muslims and Bosnian Croats, cultural and religious institutions, historical monuments and other sacred sites." (ICTY, "Case information Sheet. Milosevic, 3)

I a Kosovo:

"A systematic campaign of destruction of property owned by Kosovo Albanian civilians accomplished by the widespread shelling of towns and villages; the burning and destruction of property, including homes, farms, businesses, cultural monuments and religious sites; as a result of these orchestrated actions, villages, towns, and entire regions were rendered uninhabitable for Kosovo Albanians." (ICTY, "Case information Sheet. Milosevic, 2)

El procés judicial va acabar de forma formal el 14 de març del 2006 sense veredicta a causa de la mort de l'acusat a la mateixa cela de la presó de la ONU a L'Haia. Durant tot el procés judicial, els testimonis orals van guanyar la partida, en quant a número i presència, a les proves documentals. Es calcula que més de 300 testimonis van passar per defensar o atacar al acusat, mentre que les proves documentals van tenir més ressò per la seva absència que per la seva presència, fet que va comportà

crítiques que titllaven el judici d'imparcial i colonial, equiparant-lo, en alguns moments, als processos judicials que tingueren lloc a Nuremberg. Tot i així, els pocs documents que es van utilitzar com a prova vingueren d'ambdues parts; la defensa i l'acusació.

Per part de la defensa, el mateix Milošević va utilitzar documents i materials audiovisuals que evidenciaven l'atac aeri sobre la ciutat de Belgrad per part de l'OTAN al 1999, intentant, així, desmuntar l'acusació, cap a ell, sobre crims de guerra a Kosovo i involucrar als dirigents de l'aliança militar que no van ser jutjats i també van tenir un pes específic dins les dinàmiques de les guerres de l'antiga Iugoslàvia.

Per altre banda, l'acusació va presentar una sèrie de llistes on apareixien els noms i cognoms, la data de naixement i el sexe de totes aquelles persones que van ser assassinades a diferents ciutats de Croàcia, Bòsnia i Kosovo.

Prèviament al inici del judici, al maig de 1998 la llavors fiscal Louis Arbour va dictaminà empresonar-lo per crims de guerra basant-se en informació sensible procedent de fonts d'intel·ligència dels EUA. Anys més tard, al inici del judici al 2001 aquella documentació no estava en poder de la fiscal degut a que els serveis d'intel·ligència no van voler prestar les proves vinculatòries. La falta de proves documentals provocà que no s'aproveïssin algunes al·legacions realitzades en alguns dels càrrecs presentats a Croàcia i Bòsnia.

11 Conclusions

Al inici del treball ens plantejàvem si la hipòtesi centrada en emmarcar la destrucció del patrimoni documental, que va tenir lloc durant les guerres de desintegració de l'antiga Iugoslàvia, dins el marc de l'estratègia politico-militar de neteja ètnica tenia suficients arguments com per deixar de ser una hipòtesi i poder afirmar, amb rotunditat, que es tracta d'una realitat. Al llarg de les anteriors pàgines s'han anat a analitzant els diferents arxius i documents que, o bé, van ser bombardejats i arrasats, o bé es van eliminar, destruir i/o confiscar, en el casos de Croàcia, Bòsnia i Kosovo. L'anàlisi, realitzat a través dels informes, dossiers, inventaris i cartes de diferents professionals del món de l'arxivística, del CIA/ICA, i de la UNESCO, ha confirmat la hipòtesi inicial.

La destrucció documental no va ser un dany col·lateral de la guerra, sinó un objectiu de l'exèrcit serbi. Els documents i els arxius eliminats, confiscats i bombardejats i/o arrasats en cada un dels tres casos d'estudi estaven molt o directament relacionats amb la història, la cultura i la identitat dels pobles croat, bòsni i kosovar. Molts dels documents permetien provar la identitat i les propietats dels ciutadans, sense aquests documents moltes persones van quedar sense llar ni identitat, i sense manera de demostrar, de forma documental, les seves propietats. Mentre que molts dels arxius formaven part de la comunitat islàmica, religió a la que pertanyien gran part dels habitants de Bòsnia-Hercegovina, molts d'altres eren històrics i contenien, per tant, documents referents a la història dels pobles. Tant uns arxius com d'altres contenien documents que permetien demostrar l'existència i la presència, en el passat, d'un poble. Eliminant aquests documents, l'exèrcit serbi aconseguia, també, eliminar un poble i una ètnia, expandir-se territorialment i poder reclamar aquests territoris com a propis. A aquesta neteja cultural se li sumava la neteja ètnica pròpiament dita; les matances, els genocidis i les migracions forçoses.

Per tant, podem concloure que la resposta a la pregunta de si sabien què estaven destruint es afirmativa. No només eren conscients de què estaven bombardejant arxius sinó també dels documents que s'hi conservaven i les conseqüències que aquestes pèrdues podien comportar. Així com també eren perfectament conscients de que confiscant documents identificatius als albanokosovars aconseguien que aquests no tinguessin manera de tornar al país.

Al demostrar científicament la hipòtesi també hem volgut entrar dins el tema del valor probatori degut a que aquest era present, i amb un paper força important, en molts d'aquests documents eliminats. Com s'ha dit i demostrat, els documents eliminats i els

arxius que els contenen permetien provar la identitat individual i col·lectiva, així com demostrar la possessió de propietats i terrenys. Apart d'aprofundir en la definició de valor probatori i en les propietats i condicions necessàries per tal de que un document pugui ser utilitzat com a prova documental, s'ha reflexionat sobre la importància que té aquest valor del document en els judicis. No només permeten demostrar l'existència d'una persona o d'un col·lectiu, sinó també permeten provar i defensar els drets humans de les persones en aquells llocs on han estat violats. Els territoris de Croàcia, Bòsnia-Hercegovina i Kosovo amb l'eliminació de documents identificatius i registres de propietat (entre altres actes inhumans com foren els crims de guerra) són un exemple claríssim de violació dels drets fonamentals d'una persona. És per això que es creà el Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia, un òrgan judicial amb capacitat per jutjar els criminals de guerra que van actuar en les guerres de secessió iugoslaves. Per aquest motiu, hem agafat alguns episodis i personatges d'aquestes guerres i hem analitzat el paper que va tenir la documentació, en el judici, com a valor probatori alhora de dictaminar la sentència.

Tant en uns casos com en els altres es demostra com els documents que s'aporten, però també aquells que no, són cabdals en la resolució del cas. Així, les fotografies aportades per M. Albright són vitals per destapar el cas de la matança de Srebrenica.

La falta de documents que permeten restituir propietats i drets denota la importància de la seva accessibilitat per poder utilitzar aquest valor probatori, però també denota que aquests han d'estar organitzats, (des)classificats, conservats i preservats. Si compleixen aquestes condicions poden ser utilitzats com a instruments per restituir i defensar aquells drets individuals i col·lectius que han estat violats. És per això que la destrucció d'arxius i documents que es va cometre a l'antiga Iugoslàvia durant les guerres de desintegració, i concretament en els territoris que s'han estudiat, Croàcia, Bòsnia i Kosovo, ha de ser entesa com un crim i un atac al patrimoni cultural i als drets humans. Es van eliminar els instruments (documents) que permetien la possibilitat de defensar els drets i interessos de les víctimes. Així com, alhora, fa indiscutible la presència del arxiver com a única figura capaç de mantenir els documents en les condicions necessàries per tal de que puguin ser utilitzats amb tots els seus valors. El cas de l'exculpació de Sèrbia per part del Tribunal Internacional de Justícia n'és un bon exemple. Recordem que Sèrbia és exculpada de voluntat d'extermini en la Guerra de Bòsnia degut a la manipulació de les proves documentals; es retiren aquelles substancialment perilloses i que demostraven, directament, la culpabilitat de Sèrbia. Probablement, amb la presència d'arxivers que respectin el codi deontològic i que a la vegada siguin respectats pels dirigents polítics, s'hagués evitat la tergiversació de les

proves, i haguessin procurat la conservació i entrega de tots i cada un dels documents, independentment del contingut.

Tant els documents com els arxius que els conserven constitueixen un pilar fonamental en la societat, ja que a part de contenir la història d'aquesta, contenen el vincle amb el passat que pot servir d'ajuda alhora de traçar un futur. És per tant, una obligació moral i ètica evitar que es torni a repetir el que va passar en aquests territoris. El patrimoni documental i cultural ha de ser protegit, especialment en els casos de guerra, i no ha de ser utilitzat mai com una eina per esborrar el rastre d'un poble.

12 Bibliografia

- ABC Radio National. "War, cultural cleansing and the courts". Dins *Law Report*, 17 d'octubre del 2006. [en línia] <<http://www.abc.net.au/radionational/programs/lawreport/war-cultural-cleansing-and-the-courts/3352218>>. [Consulta: 19 d'agost del 2012].
- ABEL, Xavier; PICÓ, Joan. *La prueba documental*. Barcelona: Bosch Editor, 2010. 602 p. (ESADE. Colección de formación continuada de la Facultad de Derecho).
- ABTAHI, Hirad. "The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: the Practice of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia", *Harvard Human Rights Journal*, Volum 14 (Primavera, 2001)
- *Actas del Congreso Internacional de Archivos y derechos humanos: El acceso y la desclasificación de los documentos, Sarrià de Ter, 2-4 de Octubre de 2008*. Girona: Ajuntament de Sarrià de Ter, Diputació de Girona-Arxiu General, Archivers sense Fronteres (AsF), 2008. 224p. [disponible també en línea <http://www.arxivers.org/docs/Llibre_Congreso_Internacional_Archivos_y_Derechos_Humanos.pdf>]
- ALBERCH, Ramon [et al.]. *Archivos y cultura: manual de dinamización*. Gijón: Ediciones Trea, SL. 2001. 173p.
- ALBERCH, Ramon. "La dimensió democràtica dels arxius". Dins *Els arxius, entre la memòria històrica i la societat del coneixement*. Barcelona: Editorial Pòrtic, 2002. p. 172-177
- ALBERCH, Ramon. *Archivos y derechos humanos*. Gijón: Ediciones Trea, 2008. 136p.
- Arxivers sense Fronteres (AsF). *Arxius i Cooperació. Deu anys d'Arxivers sense Fronteres*. Barcelona: AsF, Arxivers sense Fronteres, 2008. 110p.
- BÁEZ, Fernando. *Historia Universal de la destrucción de libros. De las tablillas sumerias a la guerra de Irak*. Barcelona: Destino, 2004. p. 263-270.

- BRUCE, Jackson; WLADYSLAV, Stepniak. *General Assessment of the situation of Archives in Kosovo*. Paris: UNESCO, 2000. [en línia]. <www.unesco.org/webworld/publications/jackson_report.rtf>. [Consulta: 19 d'agost del 2012].
- Comitte on Culture and Education. Parliamentary Assembly of Council of Europe. *War damage to the cultural heritage in Croatia and Bosnia-Herzegovina*.1994.[en línia]. <<http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc93/edoc6999.htm>> [Consulta: 19 d'agost del 2012].
- DEVIS ECHANDÍA, Hernando. *Teoria general de la prueba judicial*. Buenos Aires: Zavalia, 1988. p. 512.
- FICOVIC, Ivo. “Uništavanje hrvatskih arhiva i arhivske baštine u ratu 1991-1992”. [La destrucció d'arxius i del patrimoni arxivístic de Croàcia durant la guerra de 1991-1992]. *Arhivski vjesnik*. XXXV-XXXVI. (1991-92).p. 213-232 [en línia] <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=102075> [Consulta: 10-119 d'agost del 2012].
- GALLO, Ruben. “El intelectual ante el memoricidio”. *Vuelta*, v.21, núm. 253 (Diciembre, 1997). [en línea]. <http://www.letraslibres.com/sites/default/files/pdfs_articulos/Vuelta-Vol21_253_09IntMmcJGtysl.pdf> [Consulta: 19 d'agost del 2012].
- GONZALEZ QUINTANA, Antonio. *Políticas archivísticas para la defensa de los derechos humanas*. París: Consejo Internacional de Archivos, 2009. p.1-143.
- HERMAN, Edward. *The politic of Srebrenica massacre*.2005. [en línia] <<http://www.zcommunications.org/the-politics-of-the-srebrenica-massacre-by-edward-herman>> [Consulta: 19 d'agost del 2012].
- Human Rights Watch. *Under Order: War Crimes in Kosovo*. s.l. Human Rights Watch, 2001.
- HUSKAMP, Trudy. “Temporary Courts, Permanent records”. *United States Institute of Peace*. Special Report 170 (2006). [en línia]. <<http://www.usip.org/publications/temporary-courts-permanent-records>> [Consulta: 19 d'agost del 2012]

- ICTY. *Consolidated indictment Momčilo Krajišnik*. [en línia] <<http://www.icty.org/case/krajsnik/4>>[Consulta: 19 d'agost del 2012]
- ICTY. *Case information Sheet Slobodan Milošević, Kosovo Croatia and Bosnia*. [en línia]. <<http://www.icty.org/cases/party/738/4>>. [Consulta: d'agost del 2012].
- ICTY. *Case information Sheet Miodrag Jokić*. [en línia]. <<http://www.icty.org/cases/party/701/4>>. [Consulta: 20 d'agost del 2012].
- International Court of Justice The Hague. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. 17 de març del 2006. [en línia]. <<http://www.icj-cij.org/docket/files/91/10628.pdf>> [Consulta: 20 d'agost del 2012].
- KELSEN, Hans. *La paz por medio del derecho*. Madrid: Trotta, 2003. 155p.
- KOLANOVIC, Josip. "Archives en temps de guerre: L'expérience de la Croatie". *Archivum*, V. XLII (1996). p.173-180.
- KOVACEVIC, Matko. "War damage suffered by the State Archives of Bosnia and Herzegovina". *Archivum*. v. XLII (1996). p. 181-186.
- MACKENZIE, George. *General Assessment of the Situation of Archive in Bosnia and Herzegovina*. E-Publications of UNESCO'S CII Sector, 1995.
- RIEDLMAYER, András. *Destruction of Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992-1996. A post-war survey of Selected Municipalities*. Massachusetts, 2002. [en línia] <http://archnet.org/library/documents/one-document.jsp?document_id=9281> [Consulta: 20 d'agost del 2012].
- SUNDQVIST, Anneli. "Access and Accountability: Democratization of Information in Post-Conflict Societies". Dins *ICA. International Congress. KLCC*. Kuala Lumpur, 2008. [en línia] < <http://www.ica.org/12229/good-governance-programme-resources/ica-resources.html>> [Consulta: 20 d'agost del 2012].

- United Nations. Security Council. *Resolution 827*. 1993. [en línea]. <<http://daccess-dds.ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>>

[Consulta: 20 d'agost del 2012]

- United Nations. Asamblea General. *Resolución 54/183 sobre la situación de los derechos humanos en Kosovo*. 29 de febrer del 2000. [en línea] <<http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/85a709d02cbcc4f9802568a9005c21a?OpenDocument>> [Consulta: 20 d'agost del 2012].

- VAN ALBADA, Joan. "Report on destroyed and damage archives". *Archivum*. v.XLII (1996). p.67-78.

- VEIGA, Francisco. *Els Balcans: La desfeta d'un somni*. Vic: Eumo Editorial, 1993. 184p.

- VEIGA, Francisco. *Slobo. Una biografia no autorizada de Milosevic*. Barcelona: Debate, 2004. 579p.

- VEIGA, Francisco. *La fábrica de las fronteras: guerras de secesión yugoslavas 1991-2001*. Madrid: Alianza Editorial, 2011. 388p.

- VERLICHAK, Carmen. "La destrucción cultural tiene nombre: memoricidio". *La nación*. Buenos Aires, 18 juny 2000. [en línea] <<http://www.lanacion.com.ar/544490-memoricidio-la-destruccion-de-las-bibliotecas>> [Consulta: 20 d'agost del 2012].

- Catalunya. Llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 24 de novembre de 1993, núm. 1825, p.7761.

- Espanya. ISO 15489-1. *Información y documentación. Gestión de documentos*. Proyecto UNE-ISO 15489. Traducció espanyola de la Norma. Revista Española de Documentación Científica, 2005.

- III Convenio de Ginebra relativo al trato debido a los prisioneros de guerra, 1949.[en línea] <<http://www.icrc.org/spa/resources/documents/treaty/treaty-gc-3-5tdkwx.htm>> [Consulta: 20 d'agost del 2012].

- www.unesco.org

La destrucció documental durant les guerres de secessió iugoslaves: una estratègia de
neteja ètnica / 62

- www.ica.org
- www.icty.org